

Factors that Influence the Intertextuality of Indonesian Films between 1980s-2010s

Natsuda Rattanaburee

School of Liberal Arts, Walailak University,
Nakhon Si Thammarat 80160, Thailand

*Corresponding author's e-mail: Natsudapp@gmail.com

Received: July 15, 2020

Revised: September 11, 2020

Accepted: October 11, 2020

ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อสัมพันธบทของภาพยนตร์อินโดนีเซียช่วง ทศวรรษ 1980-2010

ณัฐสุดา รัตนบุรี

สำนักวิชาศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์
อำเภอท่าศาลา จังหวัดนครศรีธรรมราช 80160
*อีเมล: Natsudapp@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความฉบับนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อสัมพันธบทของภาพยนตร์อินโดนีเซีย ช่วงทศวรรษ 1980-2010 ซึ่งศึกษาผ่านการทบทวนเนื้อเรื่อง และประเด็นที่นำเสนอในภาพยนตร์ 3 เรื่อง คือ เรื่อง “มหากาพย์แห่งรัก” (Ayat-Ayat Cinta) “ผู้หญิงสวมสร้อยโสรวัน” (Perempuan Berkalung Sorban) และ “พลังรักพลังศรัทธา” (Ketika Cinta Bertasbih) ในการศึกษาครั้งนี้ผู้วิจัยได้ศึกษาทั้งในแง่ของบริบทการเมืองการปกครองของในแต่ละยุคเพื่อนำมาวิเคราะห์เชื่อมโยงกับภาพยนตร์แนวทางศาสนาอิสลามที่ก่อตัวขึ้นในอินโดนีเซียโดยเน้นศึกษาตัวภาพยนตร์ที่เป็นองค์ประธานในการสะท้อนยุครุ่งเรืองของประวัติศาสตร์อิสลามในอินโดนีเซีย

จากการศึกษาทำให้ทราบถึงเงื่อนไขในการก่อตัวของภาพยนตร์แนวทางศาสนาอิสลามที่ได้รับความนิยมเพิ่มมากขึ้นในยุคปฏิรูป (Reformasi) หลังการล่มสลายของยุคระเบียบใหม่ (Orde Baru) ปัจจัยการก่อเกิดสัมพันธบทของภาพยนตร์ในอินโดนีเซียทศวรรษ 1980-2010 นั้นเป็นผลสืบเนื่องมาจากระบบของการเมืองการปกครองที่เปลี่ยนแปลงไปในแต่ละยุคสมัยซึ่งถ่ายทอดผ่านสื่อภาพยนตร์ รวมทั้งปัจจัยทางด้านสังคมวัฒนธรรม ปัจจัยด้านค่านิยม ปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจ และปัจจัยการฟื้นฟูศาสนาอิสลาม แม้ว่าอินโดนีเซียจะเป็นประเทศที่มีประชากรมุสลิมที่มากที่สุด

โลก แต่เชื่อว่าในประวัติศาสตร์แห่งชาติจะให้คุณค่ากับความเป็นอิสลามมาตั้งแต่ต้น คุณค่าของศาสนาอิสลามในอินโดนีเซียนั้นมีลักษณะเฉพาะซึ่งแตกต่างจากที่อื่น อินโดนีเซียไม่ได้สร้างรัฐจากการนำศาสนามาเป็นพื้นฐาน แม้ว่าคนส่วนใหญ่จะเป็นมุสลิมก็ตาม ดังนั้นความเป็นอินโดนีเซียจึงไม่ใช่การเป็นอิสลาม การเป็นอิสลามถูกทำให้เป็นเครื่องมือเพื่อควบคุมประชาชนต่างหาก ฉะนั้นภาพยนตร์แนวทางอิสลามหลายเรื่องที่ปรากฏในอินโดนีเซียจึงเป็นการบรรจุเรื่องราวของศาสนาอิสลามเข้าไปในเนื้อหาของภาพยนตร์เพื่อให้เห็นภาพของการเดินเคียงคู่กันระหว่างชาติอินโดนีเซียและความเป็นอิสลาม

คำสำคัญ: สัมพันธบท, ภาพยนตร์อินโดนีเซีย, ยุทธวิธีใหม่, ยุคปฏิรูป

Factors that Influence the intertextuality of Indonesian Films between 1980s-2010s

Natsuda Rattanaburee

School of Liberal Arts, Walailak University,
Nakhon Si Thammarat 80160, Thailand

*Corresponding author's e-mail: Natsudapp@gmail.com

Abstract

This article explores factors influencing the intertextuality of Indonesian Films between 1980s-2010s through reviewing the contents and key issues in three famous films, namely *Ayat-Ayat Cinta*, *Perempuan Berkalung Sorban*, and *Ketika Cinta Bertasbih*. In this research project, the focuses are placed on political contexts and policies implemented in each period and identify their connections to Islamic films that had been formed in Indonesia. The study emphasizes the film as an agency in reflecting the history of the growth and supremacy of Islam in Indonesia.

The research results show the conditions of Islamic film formation that had been popular in the Period of Reformation (Reformasi) after the fall of the New Order (Orde Baru). Factors influencing the intertextuality of Indonesian Films between 1980s-2010s include the changing policies in the political periods, as represented in the films. Other factors are related to culture, social value, economy, and Islamization. Despite having the largest Muslim population in the world, Indonesian national history has

not always prioritized the Islamic values from the very beginning. Islamic values in Indonesia are distinctive because the nation was not founded as an Islam state, and being an Indonesian does not necessarily mean being a Muslim. In light of that condition, the religion is employed as a tool to influence the people. As the study has found, Islamic films have been incorporated with Islamic ideas and concepts to illustrate the parallel development of the Indonesian state and Islam as practiced in Indonesia.

Keywords: Intertextuality, Indonesian Films, New Order, Reformasi

บทนำ

อุตสาหกรรมการผลิตภาพยนตร์ของอินโดนีเซียในช่วงทศวรรษ 1980-2010 นั้นพบว่ามีทั้งสิ้น 14 แนว (Genre) เช่น แนวตลก (Laga) แนวชีวิต (Drama) แนวตลก (Komedi) แนวลึกลับ (Mistik) แนวผจญภัย (Pertualangan) แนวสงคราม (Perang) แนวตำนาน (Legenda) แนวตื่นเต้นเร้าใจ (Thriller) แนวเพลง (Musikal) แนวสยองขวัญ (Horor) อีกทั้งยังมีภาพยนตร์สำหรับวัยรุ่น (Remaja) ภาพยนตร์สำหรับเด็ก (Anak-anak) และภาพยนตร์แนวการ์ตูน (Animasi) แม้มีการผลิตภาพยนตร์หลากหลายแนว แต่ภาพยนตร์ที่ได้รับการผลิตมากที่สุดในช่วงทศวรรษ 1980-2010 คือ ภาพยนตร์แนวชีวิต (Drama) ซึ่งส่วนใหญ่เนื้อหาของภาพยนตร์เน้นเรื่องความรักในเมืองใหญ่ และประเด็นทางด้านศาสนาอิสลาม ซึ่งปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อสัมพันธภาพของภาพยนตร์ที่ถูกนำเสนอในช่วงเวลาดังกล่าว คือปัจจัยทางด้านการเมือง การปกครอง ปัจจัยการฟื้นฟูศาสนาอิสลาม อีกทั้งผู้กำกับเองก็มีความพยายามสร้างสรรค์ผลงานใหม่ๆ สู่สายตาผู้ชม ดังนั้นการศึกษาคาบเกี่ยวสองยุคนั้นก็คือยุค “ระเบียบใหม่” และ “ยุคปฏิรูป” เมื่อมองการเปลี่ยนผ่านของการเมืองจากยุคระเบียบใหม่สู่ยุคปฏิรูปทำให้พบปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อสัมพันธภาพของภาพยนตร์อินโดนีเซียในช่วงทศวรรษ 1980-2010 ได้อย่างชัดเจน

ด้วยปัจจัยด้านการเมืองในยุคระเบียบใหม่ ก่อให้เกิดข้อกำหนดของรัฐบาลที่ทำการเซ็นเซอร์ทุกอย่างที่เป็นอริทางการเมือง การสร้างสรรค์ผลงานจึงไม่สามารถออกจากกรอบทางการเมืองแบบปิดได้ เนื้อหาของภาพยนตร์จึงมีแนวทางเพียงแค่เรื่องราวความรักของหนุ่มสาวในเมืองใหญ่ที่ชวนฝัน ขณะที่รัฐเข้าควบคุมเนื้อหาการผลิตภาพยนตร์อย่างเข้มงวด สิ่งที่ผู้กำกับในยุคนี้สามารถ ผลิตภาพยนตร์ได้เฉพาะแง่ของความบันเทิงเพียงอย่างเดียว ไม่มีเรื่องราวของการตั้งคำถามต่อสังคมด้วยการสอดแทรกในเนื้อหาภาพยนตร์ เนื่องจากด้วยหลักการเซ็นเซอร์รัฐ ในช่วงเริ่มต้นทศวรรษ 1980 เนื้อหาของภาพยนตร์เริ่มเปลี่ยนแปลงไปบ้าง คือมีผู้กำกับภาพยนตร์หลายท่านพยายามสร้างภาพยนตร์ที่มีเนื้อหาในการตั้งคำถามกับสังคมที่กำลังดำรงอยู่ เช่น ประเด็นครอบครัว ชาติพันธุ์ ปัญหาเศรษฐกิจ เป็นต้น ซึ่งช่วงยุคระเบียบใหม่

ภาพยนตร์เหล่านี้ถูกจัดอยู่ในภาพยนตร์แนวชีวิต (Drama) เป็นส่วนใหญ่ในช่วงยุคระเบียบใหม่

เมื่อก้าวสู่ทศวรรษ 1980 กระแสฟื้นฟูศาสนาอิสลามเริ่มมีอิทธิพลต่อสังคมอินโดนีเซียมากขึ้น มุสลิมชนชั้นกลางที่มีการศึกษาเริ่มเคลื่อนไหว ด้วยการปลุกระดมคนหนุ่มสาวในมหาวิทยาลัยให้เคร่งครัดต่อศาสนาอิสลามให้เป็นหนึ่งเดียวมากยิ่งขึ้น และเริ่มมีการขูดค้ำยประเด็นคอร์รัปชันของยุคระเบียบใหม่ เหตุการณ์สำคัญเหตุการณ์หนึ่งที่ทำให้เห็นถึงพลังสำคัญของกลุ่มองค์กรมุสลิมและศาสนาอิสลาม คือ เหตุการณ์ต่อต้านของมุสลิมที่ ตันจุง ปรีอ็อก (Tanjung priok) ในเมืองจาการ์ตา (Jakarta) ในปี 1984 เหตุการณ์ดังกล่าวเริ่มบานปลายไปสู่การจลาจลครั้งใหญ่ในประเทศ เนื่องจากทหารยิงปืนใส่กลุ่มมุสลิมที่ออกมาประท้วง ส่งผลให้มีผู้เสียชีวิตและถูกจับกุมจำนวนมาก การจลาจลครั้งนี้มีความรุนแรงและท้องถนนเต็มไปด้วยเลือด อีกทั้งเมืองแน่นไปด้วยกองกำลังทหารพร้อมอาวุธ ที่เข้าทำการยุติการประท้วงด้วยการสังหารกลุ่มมุสลิมที่ออกมาต่อต้าน พร้อมกันนั้นมีการจลาจลที่เมืองลัมปุง (Lampung) เกิดขึ้นด้วย ส่งผลให้ผู้ชุมนุมถูกสังหารโดยทหารเป็นจำนวนมาก ประกอบกับในช่วงนั้นอำนาจทางการเมืองของซูฮาร์โตเริ่มแผ่วลง จึงทำให้ช่วงปลายยุคระเบียบใหม่ซูฮาร์โตเริ่มเอียงเข้าหาอิสลามมากขึ้น ทั้งที่ก่อนหน้านี้ซูฮาร์โตไม่มีที่ท่าจะยอมรับอุดมการณ์ของอิสลามเลยแม้แต่น้อย

จะเห็นว่าในปี ค.ศ.1990 ซูฮาร์โตจัดตั้ง องค์กรทางด้านศาสนาขึ้นมาคือ “สมาคมปัญญาชนมุสลิมแห่งอินโดนีเซีย” (Ikatan Cendekiawan Muslim Se-Indonesia: ICMI-Indonesian Muslim Intellectuals Association) มีการอนุญาตให้นักเรียนหญิงสวมฮิญาบ (ผ้าคลุมศีรษะ) ซูฮาร์โตไปทำฮัจจ์ มีการจัดตั้งธนาคารอิสลาม ฯลฯ ทำให้ช่วงเวลาดังกล่าวรัฐบาลมีการผ่อนปรนในทุกๆ ด้าน ทำให้กระแสอิสลามเฟื่องฟูอย่างเต็มที่เมื่อสิ้นยุคยุคระเบียบใหม่ ในขณะที่เดียวกันองค์กรมุสลิมที่เคยถูกกดทับโดยอำนาจรัฐเริ่มมีความเคลื่อนไหวทางด้านการเมืองและทางวัฒนธรรมมากยิ่งขึ้นโดยควบคุมไม่เว้นแม้กระทั่งสื่อภาพยนตร์ ในเวลานี้เองที่สื่อภาพยนตร์ถูกกดทับอย่างรุนแรง และตกเป็นเครื่องมือในการแสวงหาผลประโยชน์ของรัฐ ในอีกแง่มุมหนึ่ง

การกีดกันของรัฐกลับทำให้เกิดภาพยนตร์ในรูปแบบอื่นขึ้น เช่น ภาพยนตร์โป๊เปลือย รวมถึงประเด็นของภาพยนตร์แนวชีวิต (Drama) ที่มีประเด็นทางด้านศาสนาอิสลาม เข้ามาเกี่ยวข้อง แม้ว่าในช่วงเวลานี้ประเด็นของอิสลามจะถูกกันออกไปจากรัฐ แต่การถูกผลักดันออกไปนี้เป็นประเด็นที่น่าสนใจว่าความเป็นอิสลามดำรงอยู่ได้อย่างไรท่ามกลางการกดดันจากรัฐบาลเผด็จการ

ในทศวรรษ 1990 เป็นช่วงที่เสรีประชาธิปไตยแพร่หลายในสังคมอินโดนีเซีย ฉะนั้นอุตสาหกรรมการผลิตภาพยนตร์จึงมีเสรีภาพไปด้วย อินโดนีเซียได้ก้าวสู่ยุคแห่งการเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญทั้งเรื่องของการเมือง สังคม และเศรษฐกิจ ในอีกด้านหนึ่งความเปลี่ยนแปลงได้ไปอยู่ในวัฒนธรรมแขนงต่างๆ และสะท้อนให้เห็นเป็นอย่างดีในรูปแบบของวัฒนธรรมสมัยนิยม โดยเฉพาะปรากฏอยู่ในเนื้อหาของภาพยนตร์ที่พยายามฉีกรูปแบบเดิมออกไป และสิ่งที่จะยืนยันได้ว่า อิทธิพลที่มีผลต่อสัมพันธภาพของภาพยนตร์อินโดนีเซียในช่วงทศวรรษ 1980-2010 คือ ปัจจัยทางการเมือง การปกครองที่เป็นพื้นฐานหลักในการกำหนดวิถีคิดและวิธีการแสดงออกทางด้านวัฒนธรรม ผวนกับเกิดกระแสการฟื้นฟูศาสนาอิสลามที่นำมาซึ่งกระบวนการอิสลามานิว์ตรจึงทำให้เกิดสัมพันธภาพของภาพยนตร์ที่มีเนื้อหาแสดงออกถึงความเชื่อมโยงกันระหว่างชาติ ศาสนา และอัตลักษณ์ของมุสลิมในอินโดนีเซีย ด้วยเหตุนี้เองผู้วิจัยจึงเลือกศึกษาประเด็นนี้

ในการศึกษาผู้วิจัยเลือกภาพยนตร์ 3 เรื่อง คือ “มหากาพย์แห่งรัก” (Ayat-Ayat Cinta) ออกฉาย ค.ศ. 2008 “ผู้หญิงสวมสร้อยโสרבัน” (Perempuan Berkalung Sorban) ออกฉาย ค.ศ. 2009 “พลังรัก พลังศรัทธา” (Ketika Cinta Bertasbih) ออกฉาย ค.ศ. 2009 ภาพยนตร์กลุ่มตัวอย่างทั้ง 3 เรื่องถูกผลิตในช่วงทศวรรษ 1980-2010 เป็นภาพยนตร์ที่ได้รับความนิยมจากผู้ชม โดยวัดจากยอดการขายบัตรเข้าชม และประเด็นที่ภาพยนตร์สื่อในสิ่งที่ตอบสนองต่อวิถีชีวิตของผู้ชม ซึ่งเห็นได้จากเสียงตอบรับจากผู้ชม โดยเก็บรวบรวมเนื้อหา และบทวิเคราะห์ที่เกี่ยวกับภาพยนตร์อินโดนีเซีย และปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อสัมพันธภาพของภาพยนตร์อินโดนีเซีย ช่วงทศวรรษ 1980-2010

แนวคิดเรื่องอิสลามานูวัตร์ (Islamization)

“อิสลามานูวัตร์” เป็นกระแสหรือวาทกรรมทางปัญญาของ “ซัยยิด มุฮัมหมัด นากิบ อัล อัดตาส” (Al-Attas, 1931 cited in Naamsirilert, 2013) ปัญญาชนมุสลิมที่มีการยอมรับในบรรดามุสลิมสมัยใหม่ ทั้งในด้านปรัชญาศาสนาอิสลาม ประวัติศาสตร์มลายูและอิสลาม รวมทั้งวรรณกรรมมลายู เป็นผู้วางรากฐานเกี่ยวกับแนวคิด “อิสลามานูวัตร์” (Islamization) (Hayimasae, 2008) โดยมีการให้ความหมายว่า “การทำให้เป็นอิสลาม” มี 3 ความหมาย ดังนี้ ประการแรก คือการทำให้คนกลายเป็นมุสลิม เรียกว่าการตะวะฮฺ ประการที่สอง คือ ถ้าเป็นการกระทำที่ไม่ใช่กับคนให้เรียกว่า “อิสลามานูวัตร์” และประเด็นที่สาม คือ การทำให้บางสิ่งบางอย่างกลับคืนสู่ความเป็นศาสนาอิสลามโดยไม่ขัดกับหลักการของศาสนา ในขณะเดียวกัน “อิสลามานูวัตร์” (Islamization) ถูกจำแนกว่าเป็นกระบวนการกล่อมเกลาทางศาสนา หรือเป็นการกระทำที่จะนำมาซึ่งสังคมใหม่ (Kaushik, 1993) แนวคิดอิสลามานูวัตร์เป็นวาทกรรมที่ส่งผลต่อวิถีปฏิบัติของมุสลิมทั่วโลก นักวิชาการอิสลามมีทั้งที่เห็นด้วยและไม่เห็นด้วย

สาระสำคัญของ “อิสลามานูวัตร์” คือ การทำให้เป็นอิสลาม ฉะนั้นภาพยนตร์แนวทางศาสนาอิสลามที่ปรากฏในช่วงทศวรรษ 1980-2010 จึงถือว่าเป็นกระบวนการทำให้เป็นอิสลามในรูปแบบหนึ่ง เนื่องจากภาพยนตร์ไม่ได้มีต้นกำเนิดมาจากอารยธรรมอิสลาม และไม่ใช่อะไรที่มีอยู่เดิมในศาสนาอิสลาม แต่ภาพยนตร์เป็นสื่อที่มีการนำมาปรับเปลี่ยนให้สอดคล้องกับหลักการและปรัชญาอิสลาม เมื่อสื่อความบันเทิงอย่างภาพยนตร์ได้รับความสนใจในการใส่มิติทางศาสนาเข้าไปทำให้เกิดคำถามที่ว่า ภาพยนตร์เป็นสิ่งที่ศาสนาสามารถให้กระทำหรือไม่ จนก่อให้เกิดข้อถกเถียงกันระหว่างฝ่ายที่บอกว่าสามารถให้กระทำและฝ่ายที่ไม่อนุญาตให้กระทำ ฝ่ายที่บอกว่าสามารถกระทำได้พยายามอธิบายว่าภาพยนตร์สามารถปรับเปลี่ยนเนื้อหาและรูปแบบการนำเสนอให้สอดคล้องกับหลักการของศาสนาอิสลามได้ ด้วยเหตุนี้เองผู้วิจัยจึงเลือกแนวคิดอิสลามานูวัตร์มาอธิบายสิ่งที่ปรากฏในตัวบทของภาพยนตร์ ซึ่งแนวคิดอิสลามานูวัตร์ยังแพร่กระจายไปยังการศึกษาด้านต่างๆ เช่น กรณีแนวคิดสตรีนิยมอิสลามเองได้รับอิทธิพลของกระบวนการอิสลามานูวัตร์เช่นกัน

นักสตรีนิยมอิสลามพยายามให้ความสำคัญกับหลักการของศาสนาอิสลามที่อยู่ในศาสนบัญญัติของคัมภีร์อัล-กุรอาน และเชื่อว่าเป็นพระประสงค์ของพระเจ้าที่สามารถนำหลักการต่างๆ มาทบทวนใหม่ได้ แต่ไม่ใช่เป็นการปฏิเสธศาสนา โดย “โอมัย มา อบู บาการ์” (Abou-Bakr, 1987 cited in Marddent, 2017) เสนอว่าสตรีนิยมอิสลามมีความพยายามที่จะไม่ตีความงานเขียนในอดีตที่มีอคติทางเพศสภาพ แต่กลับเสนอทางเลือกใหม่ที่แสวงหาความยุติธรรมที่มีอยู่เดิมในหลักคำสอนของศาสนาอิสลาม อย่างไรก็ตามก็ยังมีข้อถกเถียงกันระหว่างกลุ่มที่เชื่อว่าปกป้องสิทธิสตรีตามแนวทางและหลักการอิสลาม กับกลุ่มที่มองว่าตนเองคือนักสตรีนิยมอิสลาม เช่น ในกรณี ของ “ฮัสซาน อัล-ตุรอปี” (Hasan Turabi, 1932) นักการศาสนาพยายามให้ความหมายใหม่แก่ชารีอะห์ว่าไม่ใช่หลักกฎหมายแต่ชารีอะห์คือแนวทางในการดำเนินชีวิต และเสนอให้มีการปรับกฎหมายชารีอะห์ให้สอดคล้องกับยุคสมัย เขามองว่า บทบาทของผู้หญิงได้มีมานานแล้วในพื้นที่ทางการเมือง ซึ่งเป็นสิ่งที่กระทำได้ตามกฎหมายชารีอะห์ แม้ข้อเสนอของเขาเกี่ยวกับบทบาทของผู้หญิงที่ไม่ต้องผูกติดอยู่แต่เรื่องของพื้นที่ในบ้าน แต่นักสตรีนิยมอิสลาม อย่าง “อัสมาร์ บาเลส” (Barlas, 1998 cited in Marddent, 2017) มองว่าคำอธิบายของ “ตุรอปี” ต่อสิทธิและตัวตนของผู้หญิงยังไม่ครอบคลุมทั้งหมด เลือกอธิบายบางมุมเท่านั้น “บาเลส” ได้เสนอว่าสตรีนิยมอิสลาม คือ ต้องมีจุดยืนที่ความเท่าเทียมและสิทธิต่างๆ ทางเพศและความยุติธรรมทางสังคม สิทธิเสรีภาพเป็นสิ่งที่อยู่คู่กับจิตวิญญาณของทุกคนที่เกิดจากความเข้าใจและเชื่อมั่นต่อหลักการของคัมภีร์อัล-กุรอาน และความยุติธรรมทั้งในพื้นที่ส่วนตัวและพื้นที่สาธารณะ ซึ่งแท้จริงแล้วในคัมภีร์อัล-กุรอาน ได้กล่าวถึงบทบาทของผู้หญิงในหลายแบบ (Marddent, 2017)

เนื่องจากประเทศอินโดนีเซียเป็นประเทศที่มีประชากรนับถือศาสนาอิสลามเป็นศาสนาหลักของชาติ เราจึงจำเป็นต้องใช้การเคลื่อนไหวของสตรีนิยมอิสลามมาใช้วิเคราะห์ด้วยเช่นกัน กล่าวคือประเด็นเรื่องเพศวิถีที่ปรากฏในภาพยนตร์อินโดนีเซียที่ท้าทายต่อหลักคำสอนในศาสนาอิสลามและระบบชายเป็นใหญ่อันเชื่อมโยงกับการเคลื่อนไหวของสตรีนิยมอิสลามโดยเฉพาะในอินโดนีเซีย ซึ่งแนวคิดสตรีนิยมอิสลามใน

อินโดนีเซียจะให้ความสนใจหลักเกี่ยวกับข้อปฏิบัติของผู้หญิงในศาสนาอิสลาม และมีเป้าหมายเพื่อสร้างความเท่าเทียมแก่ชาวมุสลิมทั้งหมด รวมทั้งเรื่องเพศสถานะในพื้นที่สาธารณะและชีวิตส่วนตัว แม้ในช่วงแรกความเคลื่อนไหวของสตรีนิยมอิสลามในอินโดนีเซียจะได้รับแนวคิดจากตะวันตก แต่พัฒนาการของสตรีนิยมอิสลามในอินโดนีเซียได้พัฒนาอย่างรวดเร็วตั้งแต่ ค.ศ. 1990 โดยมีแนวคิดหลักเกี่ยวกับการปลดปล่อยผู้หญิงไปสู่อิสระเสรี ขบวนการสตรีนิยมอิสลามในอินโดนีเซียสนใจเรื่องสิทธิของผู้หญิง พยายามรื้อสร้างแนวคิดเดิมเกี่ยวกับความคิดทางศาสนาโดยเฉพาะบทบัญญัติในคัมภีร์อัล-กุรอาน ในส่วนที่สัมพันธ์กับเรื่องเพศสถานะและเพศวิถีที่ถูกครอบงำโดยแนวคิดเรื่องระบบชายเป็นใหญ่อันส่งผลให้ผู้หญิงมุสลิมต้องอยู่ในฐานะของผู้ถูกระงับทั้งพื้นที่ในบ้านและพื้นที่สาธารณะ แนวคิดของขบวนการสตรีนิยมอิสลามจึงเป็นความพยายามในการตั้งคำถามเกี่ยวกับการตีความเรื่องระบบชายเป็นใหญ่ที่ปรากฏในคัมภีร์ และสิ่งสำคัญที่สุดคือ หาหนทางสร้างความเท่าเทียมให้เกิดขึ้นภายในสังคมมุสลิมระหว่างชายหญิง (Arimbi, 2009) ขบวนการเคลื่อนไหวสตรีนิยมอิสลามจึงเรียกร้องสิทธิทั้งบทบาทภายในครอบครัวและบทบาททางสังคม โดยเฉพาะบทบาททางด้านศาสนา

การศึกษาภาพยนตร์อินโดนีเซียจากยุคระเบียบใหม่ถึงยุคปฏิรูป (ค.ศ. 1965-2010)

ในการทำความเข้าใจสังคมร่วมสมัยของอินโดนีเซีย ผู้ศึกษาเลือกทำการศึกษาผ่านภาพยนตร์ของอินโดนีเซีย โดยเน้นศึกษาภาพยนตร์ในช่วงทศวรรษ 1980-2010 ที่มีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับประเด็นศาสนาอิสลามที่ปรากฏในภาพยนตร์ โดยเน้นศึกษาถึงปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อสัมพันธ์ของภาพยนตร์อินโดนีเซีย ช่วงทศวรรษ 1980-2010 มาอธิบายการเชื่อมโยงเนื้อหาของภาพยนตร์ 3 เรื่องที่ผลิตในช่วงเวลาสนใจศึกษา คือ “มหากาพย์แห่งรัก” (Ayat-Ayat Cinta) “ผู้หญิงสวมสร้อยโสรบัน” (perempuan Berkalung Sorban) และ “พลังรักพลังศรัทธา” (Ketika Cinta Bertaswbih) ฉะนั้นการทบทวนวรรณกรรมจึงแบ่งเป็น 2 ยุคที่คาบเกี่ยวกัน คือ งานศึกษาที่เกี่ยวกับ

ภาพยนตร์อินโดนีเซียยุคระเบียบใหม่ (ค.ศ. 1970-1989) และ งานศึกษาที่เกี่ยวข้องกับภาพยนตร์ในยุคปฏิรูป (ค.ศ. 1990-2010) มีรายละเอียดดังนี้

ภาพยนตร์อินโดนีเซียยุคระเบียบใหม่ (ค.ศ. 1965-1989)

งานศึกษาที่เกี่ยวข้องกับภาพยนตร์อินโดนีเซียในช่วงแรกรั้น เน้นการนำเสนอเรื่องราวเกี่ยวกับวิถีชีวิต ขนบธรรมเนียมประเพณีของสังคมอินโดนีเซีย เพื่อนำเสนอให้เห็นถึงบริการของสังคมแห่งการสร้างชาติและการหล่อหลอมความเป็นชาติอินโดนีเซีย หลังได้รับเอกราช ตลอดจนการอยู่ภายใต้อำนาจของยุคระเบียบใหม่ ภาพยนตร์ที่ถูกสร้างจะเป็นไปตามหลักเกณฑ์ของสังคม งานวิจัยเหล่านี้ได้สะท้อนสภาพสังคมของอินโดนีเซียได้เป็นอย่างดี โดยงานศึกษาที่น่าสนใจคือ

งานของ “กฤษณะ เซน” (Sen, 1993) ชื่อเรื่อง “Politics of melodrama in Indonesia cinema” ถือเป็นงานชิ้นบุกเบิกที่กล่าวถึงภาพยนตร์อินโดนีเซียในยุคระเบียบใหม่ กฤษณะ เซน เองได้ให้ภาพเกี่ยวกับพัฒนาการของภาพยนตร์อินโดนีเซียไว้อย่างกว้างๆ ว่าลักษณะการสร้างภาพยนตร์ตั้งแต่ยุคแห่งการสร้างชาติ เนื้อหาของภาพยนตร์จะวิจารณ์ระบบการปกครองของอาณานิคมดัตช์ สำหรับภาพยนตร์ในยุคระเบียบใหม่นโยบายของรัฐมีส่วนในการกำหนดทิศทางของอุตสาหกรรมการผลิตภาพยนตร์ของอินโดนีเซียอย่างมาก นอกจากนี้ กฤษณะ เซนได้เสนอว่า ภาพยนตร์จำนวนมากไม่เปิดโอกาสให้ผู้หญิงมีสิทธิ และประเด็นที่มักพบบ่อยคือ ความรักในเมืองใหญ่ของหนุ่มสาว

แม้ว่างานของ กฤษณะ เซนจะเป็นเล่มแรกๆ ที่บุกเบิกเกี่ยวกับภาพยนตร์อินโดนีเซียในยุคระเบียบใหม่ แต่ก็ยังมีบางประเด็นที่ขาดหายไป ซึ่งงานที่สอดคล้องกับคำอธิบายของกฤษณะ เซนมีอยู่จำนวนหนึ่ง เช่น ในกรณีงานของ เดวิด ฮานัน (Hanan, 2010) ชื่อเรื่อง “Innovation and Tradition in Indonesian Cinema” งานชิ้นนี้เสริมงานของกฤษณะ เซนในบางประเด็น โดยเริ่มเกริ่นนำถึง การนำหลักปรัชญาศีลมาใช้เป็นหลักการพื้นฐานในการปกครองอินโดนีเซียภายใต้การปกครองของซูฮาร์โต และในขณะเดียวกันได้เล่าถึงประวัติศาสตร์การได้รับอิสรภาพจากดัตช์ เพื่อให้เห็นถึงมิติของ

การเปลี่ยนแปลงทางสังคมของอินโดนีเซีย รวมถึงเนื้อหาของภาพยนตร์ในแต่ละช่วงว่ามีลักษณะสำคัญแบ่งออกเป็นสามช่วงในการนำเสนอ

ในเวลาต่อมา กฤษณะ เซน และ เดวิด ฮิลล์ร่วมกันเขียนงานที่กล่าวถึงภาพยนตร์ในยุคระเบียบใหม่ขึ้นมาอีกชิ้นหนึ่งมีชื่อเรื่องว่า “Media, Culture and Politics in Indonesia” เป็นงานที่กล่าวถึงพัฒนาการของสื่อในช่วงของรัฐบาลซูฮาร์โต ทั้ง กฤษณะ เซนและ เดวิด ฮิลล์ตั้งข้อสังเกตถึงการเปลี่ยนแปลงของสื่อตั้งแต่ปี 1965 เป็นต้นมา ว่าเป็นช่วงแห่งการเปลี่ยนผ่านอำนาจการเมืองครั้งสำคัญของอินโดนีเซีย การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นมีอยู่ทั้งในระบบการเมืองและสังคมตลอดจนแพร่กระจายมายังวัฒนธรรมสมัยนิยม การเปลี่ยนแปลงของทั้งสามส่วนต่างมีความสัมพันธ์กัน เพราะวัฒนธรรมสมัยนิยมมักปรากฏอยู่ตามศาสตร์แขนงต่างๆ ทั้งทางตรงและทางอ้อม (Sen & Hill, 2012)

ในงานอีกชิ้นของ “เอกกี อิมันจายา” เรื่อง “The Other Side of Indonesia: New Order’s Indonesian Exploitation Cinema as Cult Films” งานชิ้นนี้แสดงให้เห็นถึงสิ่งที่แตกต่างกันออกไป คือได้พยายามชี้ให้เห็นถึง การใช้สื่อภาพยนตร์เป็นตัวรับใช้ผลประโยชน์ของตนเองผ่านการบรรจุภาพยนตร์ลงในแผ่นดีวีดี ผู้เขียนต้องการเสนอว่า ในช่วงทศวรรษ 1980-1990 การผลิตภาพยนตร์ลงบนแผ่นซีดีหรือดีวีดี เป็นการผลิตแบบไม่มีหลักเกณฑ์ที่เคร่งครัดตายตัว ผู้ผลิตภาพยนตร์แต่ละท่าน ไม่ได้มีจุดมุ่งหมายใดๆ ชับซ้อน หวังแค่เพียงดึงดูดผู้ชม ในช่วงทศวรรษ 1980 ความพยายามสร้างภาพยนตร์ลงบนซีดีหรือดีวีดีของอินโดนีเซียจึงสูงขึ้น เนื่องจากถูกกีดกันจากรัฐในยุคระเบียบใหม่และการเข้ามาของสื่อโทรทัศน์ทำให้การผลิตภาพยนตร์ลดน้อยลง การผลิตภาพยนตร์ลงบนแผ่นดีวีดีจึงเป็นทางเลือกในการปรับตัวของผู้กำกับภาพยนตร์เพื่อรักษาฐานการผลิตให้ดำรงอยู่ (Imanjaya, 2009)

ภาพยนตร์ในยุคปฏิรูป (ค.ศ. 1990-2010)

งานเกี่ยวกับภาพยนตร์ของอินโดนีเซียในช่วงนี้พยายามเชื่อมโยงถึงการสิ้นสุดยุคระเบียบใหม่ที่ก่อให้เกิดการตื่นตัวของเหล่านักเขียน และผู้กำกับภาพยนตร์ งานที่กล่าวถึงภาพยนตร์ในยุคปฏิรูปมีจำนวนไม่น้อยซึ่งสามารถทำให้เห็นพัฒนาการและลักษณะการผลิตภาพยนตร์ในยุคปฏิรูปได้เป็นอย่างดี งานชิ้นสำคัญคือ

งานของ “มุฮัมหมัด ซารีออต อับดุล รานี” (Rani, 2012) เรื่อง “Islam, Romance and popular taste in Indonesia: Atextual analysis of Ayat-Ayat Cinta” งานชิ้นนี้พยายามนำผู้อ่านไปสู่รูปแบบของการวิเคราะห์ภาพยนตร์แนวรักโรแมนติกที่มีเรื่องราวของศาสนาเกี่ยวข้องกับ เนื้อหาของภาพยนตร์แนวนี้อาจเป็นที่ยอมรับอย่างมากในการสร้างภาพยนตร์ของอินโดนีเซีย แท้ที่จริงแล้วเรื่องราวหรือหลักศาสนาไม่จำเป็นว่าจะต้องจำกัดอยู่แค่ในตำราเรียนหรือคัมภีร์สอนศาสนา แต่ยังสามารถปรากฏผ่านสื่อต่างๆ ได้อีกหลายแขนง

งานของ “กาตินกา แวน ฮีเรน” (Heeren, 2007) เรื่อง “Return of the Kyai: Representations of Horror, Commerce, and Censorship in Post-Suharto Indonesian Film and Television” งานชิ้นนี้พยายามชี้ให้เห็นบทบาทของศาสนาอิสลามที่แทรกซึมอยู่ในแต่ละยุคสมัย ซึ่งการผลิตภาพยนตร์มีการเปลี่ยนแปลงไปเล็กน้อย เพราะเริ่มมีกระแสฟื้นฟูศาสนาอิสลามเกิดขึ้นในช่วงทศวรรษที่ 18 แต่เนื้อหาภาพยนตร์ที่เกี่ยวข้องกับประเด็นทางอิสลามยังถูกจำกัดในพื้นที่ทางการเมืองภายใต้การนำของประธานาธิบดีซูฮาร์โต เพราะในช่วงนี้เป็นช่วงการเซ็นเซอร์ทุกอย่างที่เป็นปรปักษ์ต่อรัฐ บทบาทของศาสนาอิสลามจึงไม่โดดเด่นมากนัก ซึ่งสามารถแทรกตัวอยู่ในภาพยนตร์สยองขวัญ ที่ผูกโยงกับความเชื่อและไสยศาสตร์ตามแบบที่ชาวนาซาดั้งเดิมเคยเชื่อถือกันมา เมื่อก้าวสู่ในช่วงยุคปฏิรูปกฎระเบียบและข้อบังคับในการผลิตภาพยนตร์ได้เริ่มคลี่คลายลง ภาพยนตร์รูปแบบใหม่ๆ เริ่มปรากฏตัวมากขึ้นทั้งนี้ เป็นผลมาจากอิทธิพลทางการเมืองที่เปลี่ยนแปลงไปนั่นเอง

งานอีกชิ้นที่สามารถแสดงให้เห็นถึงกระแสอิสลามานุวัตร คืองานของ เดวิด ฮาน (Hanan, 2010) เรื่อง “Innovation and Tradition in Indonesian Cinema”

งานชิ้นนี้เสนอให้เห็นว่า หลังจากซูฮาร์โตเสื่อมอำนาจพร้อมกับช่วงเวลาแห่งการฟื้นฟูศาสนาอิสลามในอินโดนีเซีย ส่งผลให้มีการเปิดรับภาพยนตร์ใหม่ที่เสนอประเด็นทางศาสนาและเริ่มได้รับความนิยมมากขึ้น ผู้กำกับภาพยนตร์พยายามผลิตภาพยนตร์แนวนี้ เห็นได้จาก ชูมานจาธา (Sjumandjaya) พยายามสร้างภาพยนตร์ที่เสนอถึงความยากลำบากของคนมุสลิมที่ต้องรับและเผชิญหน้ากับโลกสมัยใหม่ แต่ก็มีกระแสเซอร์กิตต่างๆ ที่เป็นเรื่องละเอียดอ่อนออกไป ทำให้ภาพของอิสลามที่ปรากฏในเนื้อหาภาพยนตร์เป็นแค่ส่วนเสริมของภาพยนตร์เท่านั้น แต่เมื่อก้าวเข้าสู่ช่วงยุคปฏิรูป อันเป็นช่วงที่ฟื้นตัวอีกครั้งของวงการภาพยนตร์ จึงมีภาพยนตร์แนวใหม่เข้ามา และจำนวนผู้กำกับเองเพิ่มมากขึ้น ทั้งยังเป็นยุคอิสระในการสร้างภาพยนตร์ ทำให้มีการผลิตภาพยนตร์ที่มีเนื้อหาหลากหลายมากขึ้น

บทความของ “ซิติ รุกายะห์” (Rugayah, 2012) เรื่อง “The Islamic Value In Malaysian Television Drama On Channel 1” พยายามวิเคราะห์ประเด็นค่านิยมอิสลามที่สะท้อนการเล่าเรื่องผ่านการเผยแพร่ศาสนาอิสลามในประเทศมาเลเซีย ซึ่งละครมีการนำเสนอหลักการศาสนา รวมถึงค่านิยมอิสลามที่เป็นไปตามแนวทางของศาสนาจากคัมภีร์อัล-กุรอาน เรื่องราวที่ละครนำเสนอคือความเชื่อในพระเจ้า การแสดงถึงความตั้งใจอันบริสุทธิ์ในการนับถือและนมัสการพระเจ้า

งานอีกชิ้นของ “อัสริค ซาโซโน” (Sasono, 2011 ไม่มีใน Reference) แก้ไขในบรรณานุกรมเรียบร้อยแล้ว ชื่อเรื่อง “Muslim Sosial dan Pembaharuan Islam dalam Beberapa Film Indonesia” ได้กล่าวถึงกระแสการฟื้นฟูศาสนาอิสลามที่แทรกตัวอยู่ในภาพยนตร์อินโดนีเซียว่า ความพยายามในการฟื้นฟูศาสนาอิสลามเป็นสิ่งที่สำคัญ เพราะการฟื้นฟูศาสนาอิสลามเป็นหลักสำคัญที่จะทำให้ศาสนาอิสลามยังคงดำรงอยู่ต่อไปได้อย่างเหมาะสมและอยู่ต่อไปได้ในสังคมปัจจุบัน การใส่ประเด็นการฟื้นฟูศาสนาอิสลามเข้าไปในภาพยนตร์เป็นการแสดงออกถึงความพยายามเข้าใจหลักการศาสนาผ่านเนื้อหาของภาพยนตร์ ความพยายามฟื้นฟูศาสนาอิสลามเป็นการกระทำร่วมกันของกลุ่มคนหลายฝ่ายทั้งในกลุ่มปัญญาชนและชนชั้นอื่นๆ ในสังคม และการฟื้นฟูศาสนาอิสลามล้วนมีความสัมพันธ์ทางสังคม

ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อสัมพันธ์ของภาพยนตร์อินโดนีเซียในช่วงทศวรรษ 1980-2010

1) อิทธิพลของยุคระเบียบใหม่ต่อสัมพันธ์ของภาพยนตร์อินโดนีเซีย

ก.) บริบททางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม ของ “ยุคระเบียบใหม่” (New Order)

ยุค “ระเบียบใหม่” ถูกสถาปนาขึ้นท่ามกลางการกวาดล้างพรรคคอมมิวนิสต์อินโดนีเซียระหว่างปี ค.ศ. 1965-1966 ขณะนั้นพรรคคอมมิวนิสต์ถูกกวาดล้างและเป็นผู้พ่ายแพ้ไป นายพลซูฮาร์โตได้ก้าวขึ้นมาดำรงตำแหน่งประธานาธิบดีของอินโดนีเซียในปี 1967 ตั้งแต่กำเนิดและสิ้นสุดของยุคระเบียบใหม่เป็นช่วงเวลาที่มียุคสันของอินโดนีเซีย และสิ่งที่ถือเป็นจุดเด่นของยุคระเบียบใหม่ คือ การควบคุมสื่อ การกำจัดคู่แข่งทางการเมือง เช่นเซอร์ทุกอย่างที่เป็นปรปักษ์ต่อรัฐ และพยายามสร้างความชอบธรรมให้รัฐบาลผ่านสื่อต่างๆ ในแง่ของสื่อภาพยนตร์รัฐบาลเองได้ใช้สื่อภาพยนตร์ในฐานะเป็นโฆษณาชวนเชื่อให้แก่รัฐบาลอยู่เสมอ

เป้าหมายสำคัญของยุคระเบียบใหม่คือการนำหลักปัญญาศีล และรัฐธรรมนูญ ค.ศ. 1945 ไปใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุดแก่ประชาชนทุกคนที่อยู่ภายใต้ยุคระเบียบใหม่ ช่วงปี 1965 ซูฮาร์โตได้ให้ความสำคัญกับ 4 กลุ่มอำนาจ คือกลุ่มชาตินิยม กลุ่มคอมมิวนิสต์ กลุ่มกองทัพ และกลุ่มอิสลาม แต่กลุ่มที่มีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับรัฐบาลคือ กลุ่มกองทัพและกลุ่มที่ถูกกดขี่มากที่สุดคือกลุ่มอิสลาม บทบาทสำคัญที่กลุ่มอิสลามได้รับคือการทำหน้าที่ในการกวาดล้างขบวนการคอมมิวนิสต์ ทำให้องค์กรมุสลิมไม่พอใจในการปกครองของซูฮาร์โต นอกจากนั้นประธานาธิบดีซูฮาร์โตยังพยายามยึดพื้นที่ทางการเมืองของกลุ่มองค์กรมุสลิมลงโดยมีการย้ายหลักปัญญาศีลและไม่ยอมให้มีการฟื้นฟูพรรคมัสยุมิ ทำให้พรรคอิสลามกำลังจะหมดบทบาททางการเมืองลงและมีความพยายามกำจัดกลุ่มมุสลิมหัวรุนแรง และหลังจากปี ค.ศ. 1982 ซูฮาร์โตสามารถใช้อำนาจรัฐได้อย่างเต็มที่ เพราะสามารถควบคุมพรรคการเมือง นักศึกษา

ปัญญาชนและสื่อมวลชนได้ ทำให้สมัยนี้เป็นยุคการควบคุมทุกสิ่งอย่างเบ็ดเสร็จภายใต้การปกครองของประธานาธิบดีชูฮาร์โต ในด้านวัฒนธรรมมีการควบคุมเช่นเดียวกัน

ขณะเดียวกันทหารยังขยายอิทธิพลไปยังระบบเศรษฐกิจอย่างเต็มที่ด้วย โดยมีความพยายามเน้นให้ผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจตกเป็นของรัฐบาลและกองทัพ ในช่วงนี้ระบบเศรษฐกิจของอินโดนีเซียถูกปรับเปลี่ยนให้เป็นระบบเศรษฐกิจระบบเสรีนิยม เพื่อให้สอดคล้องกับเงื่อนไขที่ประเทศเจ้าหนี้ทั้งหมดยินยอมให้รัฐบาลยุคระเบียบใหม่สามารถผ่อนผันการชำระหนี้ รวมทั้งเพิ่มวงเงินกู้ยืมใหม่ให้อินโดนีเซีย โดยประเทศเจ้าหนี้มีความพยายามร่วมมือกับกองทุนการเงินระหว่างประเทศ (IMF) ให้การช่วยเหลือทางการเงินแก่อินโดนีเซีย และมีความพยายามผลักดันให้อินโดนีเซียสร้างแผนพัฒนาเศรษฐกิจขึ้นมาเพื่อรองรับการพัฒนาเศรษฐกิจในประเทศ อย่างไรก็ตาม ในช่วงทศวรรษ 1970 ความไม่พอใจต่อระบบเศรษฐกิจได้เกิดขึ้นในวงกว้าง โดยเฉพาะกลุ่มคนยากจนกำลังคิดว่าตนกำลังถูกรัฐบาลหลอกและเป็นเหยื่อในระบบเศรษฐกิจ ก่อให้เกิดความไม่ยุติธรรมเกิดขึ้นในสังคมอินโดนีเซีย ในขณะที่ประชาชนส่วนใหญ่ของประเทศอยู่ในความยากจนและมีระดับคุณภาพชีวิตต่ำ การพัฒนาที่ล้มเหลวในด้านเศรษฐกิจที่ไม่ยุติธรรมส่งผลต่อสังคมในวงกว้างด้วยเช่นกัน กล่าวคือ ก่อให้เกิดความแตกแยกระหว่างกลุ่มต่างๆ ขณะที่กลุ่มชาวจีนถูกเข่นฆ่าและถูกปราบเพราะข้อหาเป็นคอมมิวนิสต์ แต่อีกด้านหนึ่งคนจีนที่เป็นนักลงทุนรายใหญ่กลับเป็นพันธมิตรกับชูฮาร์โต และครอบครองทรัพย์สินจำนวนมาก ขณะที่ประชากรส่วนใหญ่ยังคงยากจนอยู่ มีอัตราการว่างงานที่ส่งผลมาจากระบบการเมือง และเศรษฐกิจจำนวนมากในขณะที่รัฐบาลเองยังคงกุมอำนาจไว้แต่ไร้ประสิทธิภาพในการพัฒนา

ข.) ภาพยนตร์อินโดนีเซียในยุคระเบียบใหม่

ในช่วง “ยุคระเบียบใหม่” ภายใต้การนำของนายพลชูฮาร์โต (ค.ศ. 1967-1998) เห็นได้ว่าลักษณะของสังคมอินโดนีเซียในช่วงนั้นเต็มไปด้วยปัญหาและความขัดแย้ง ประชาชนไม่มีสิทธิเสรีภาพที่จะแสดงความคิดเห็นใดๆ แต่รัฐบาลยังเป็นห่วงเรื่องการสนับสนุนอุตสาหกรรมภาพยนตร์แห่งชาติ และต้องการเร่งความเติบโตของอุตสาหกรรมภาพยนตร์ท้องถิ่น ผู้นำเข้าภาพยนตร์ต่างประเทศได้รับการอนุญาตให้กู้

เงินเพื่อรองรับค่าใช้จ่ายในการผลิตภาพยนตร์ท้องถิ่น จากเงินที่ได้มาเหล่านี้ทางรัฐบาลยังได้จัดสรรโครงการนำร่องในการสร้างภาพยนตร์คุณภาพดี ทั้งนี้รัฐบาลหวังว่าการปล่อยเงินกู้จะมีการผลิตภาพยนตร์แนวสร้างสรรค์ให้กับวงการภาพยนตร์อินโดนีเซีย ดังนั้นสังเกตได้ว่าตั้งแต่ช่วงกลางทศวรรษ 1970 ถึงช่วงทศวรรษ 1980 การผลิตภาพยนตร์มีจำนวนเพิ่มขึ้นอย่างมาก และแม้จะมีหลากหลายแนว เช่น เรื่องราวความรักในเมืองใหญ่ แนวสยองขวัญ เรื่องโป๊เปลือยแต่จะได้รับการเซ็นเซอร์จากรัฐบาล แต่ยังคงถูกควบคุมโดยรัฐบาลยุคระเบียบทั้งหมด โดยเฉพาะประเด็นทางการเมืองถือเป็นสิ่งต้องห้ามที่ไม่สามารถถูกผลิตได้ในรัฐบาลยุคนี้ ด้วยเหตุนี้การเซ็นเซอร์ทุกอย่างที่เป็นอริกับรัฐจึงกลายเป็นเครื่องหมายการค้าของสื่อในรัฐบาลยุคระเบียบใหม่ (Hanan, 2010)

แม้ว่ารัฐบาลจะพยายามควบคุมทุกสิ่งอย่างเบ็ดเสร็จ แต่การเข้ามาของวัฒนธรรมสมัยนิยมแขนงใหม่ๆ ทำให้วงการภาพยนตร์บางส่วนเริ่มที่จะเปิดรับกับกระแสการผลิตภาพยนตร์ที่ไม่เป็นไปตามความต้องการของรัฐ ผู้กำกับภาพยนตร์ต่างๆ หันมาสร้างภาพยนตร์ในแบบใหม่ๆ บางส่วนก็ตอบสนองความต้องการของรัฐแต่ในขณะเดียวกันบางส่วนก็ให้ความสำคัญกับประเด็นทางสังคมมากขึ้น ผู้กำกับภาพยนตร์ที่มีชื่อเสียงในช่วงนั้น เช่น เตอกุย์ การยา (Teguh Karya) อารีฟิน เซ นูร์ส (Arifin C. Noer) สาจูรมาน เตจายา (Sjumandiaya) อมิ ปรีโยโน (Ami Priyono) และ วิม อัม บอห์ (Wim Umboh) เป็นต้น

ในช่วงทศวรรษ 1980 การผลิตภาพยนตร์ในอินโดนีเซียยังเป็นที่ได้รับความนิยมสูงเช่นเดิมก่อนที่จะค่อยๆ ชบเซาลง เนื่องจากการเข้ามาของสื่อโทรทัศน์ที่พยายามตีตลาดวงการภาพยนตร์ ภาพยนตร์ส่วนใหญ่มักจะมีเนื้อหา แนวตลก และเรื่องราวของวัยรุ่น แต่ในทิศทางการเมืองนั้นยังมีกลิ่นอายของคอมมิวนิสต์ผสมอยู่สังเกตจากเมื่อก้าวสู่ต้นทศวรรษศูนย์ภาพยนตร์แห่งชาติ ได้ปล่อยให้ภาพยนตร์ไตรภาค ออกมาครองตลาดอย่างรวดเร็ว ภาพยนตร์ทั้งสามเรื่อง ได้แก่ “เซอร์จัน ฟาจารย์” (Serangan Fajar) ปี 1981 “เป็งกือนาตัน จี-30-เอส เปกาอี” (Pengkhianatan G-30-S PKI) ปี 1982 และ “ติจาร์ต้า 66” (Djakarta 66) ปี 1982 ภาพยนตร์ทั้งสาม

เรื่องกำกับโดย “อาริฟิน เซ นูร์ส” (Arifin C. Noer) ซึ่งภาพยนตร์ทั้งสามเรื่องถูกให้ค่าว่า เป็นการโฆษณาชวนเชื่อของรัฐบาลยุคระเบียบใหม่ ที่พยายามสร้างความทรงจำในทางประวัติศาสตร์ในแบบของยุคระเบียบใหม่ว่า เป็นสิ่งที่ควรจดจำเพราะเป็นสิ่งที่ถูกต้องและเหมาะสมที่สุดในช่วงเวลาดังกล่าว ประกอบกับในช่วงเวลาแห่งทศวรรษ 1980 เป็นช่วงแห่งการเข้ามาของสื่อโทรทัศน์ ทำให้การแพร่กระจายของภาพยนตร์สามารถเข้าถึงคนดูได้สะดวกที่สุด (Sen & Hill, 2012)

ภายใต้ความหลากหลายของเนื้อหาและแนวทางในการผลิตภาพยนตร์ยุคระเบียบใหม่นั้น ลักษณะสัมพันธ์ของภาพยนตร์ในช่วงนี้ พบว่ามีความโดดเด่นเรื่องราวความรักของคนในเมืองใหญ่ ตำนานท้องถิ่น และภาพยนตร์สยองขวัญ ภายใต้ข้อจำกัดจากอำนาจรัฐที่เข้ามาควบคุมเนื้อหา ผู้กำกับภาพยนตร์ได้พยายามปรับตัวและพัฒนาศิลปะที่ควบคู่กับความบันเทิง ในขณะที่บางส่วนตอบสนองนโยบายของรัฐ บางส่วนสำรวจประเด็นทางสังคมที่หลากหลาย เช่น ปัญหาครอบครัว ปัญหาเศรษฐกิจ และอื่นๆ

ทิศทางของสื่อในอินโดนีเซียไม่ว่าจะเป็นสื่อสิ่งพิมพ์ ดนตรี ภาพยนตร์ วิทยุ โทรทัศน์ อินเทอร์เน็ต เป็นสิ่งที่ถูกกำหนดโดยโลกาภิวัตน์ทางวัฒนธรรม ในกรณีของสื่อสิ่งพิมพ์ เช่น งานวรรณกรรมประเภทต่างๆ ที่ปรากฏในอินโดนีเซีย เริ่มแรกได้รับการนำเข้าจากต่างประเทศในลักษณะของหนังสือแปล เมื่อเข้าสู่ยุคของรัฐบาลซูฮาร์โต วัฒนธรรมนิยมเดิมๆ ก็เปลี่ยนแปลงไป เริ่มมีการผลิตหนังสือที่สามารถตอบสนองต่อคนพื้นเมืองมากขึ้น พิจารณาจากการเพิ่มขึ้นของจำนวนอุตสาหกรรมสิ่งพิมพ์ในเมืองจาการ์ตา ซึ่งมีลักษณะเชิงพาณิชย์มุ่งผลกำไร แต่เรื่องราวต่างๆ ที่นำเสนอส่วนใหญ่จะเป็นประเด็นทางการเมือง ส่วนการผลิตวรรณกรรมและนวนิยายเริ่มทำให้เป็นสากลมากขึ้น แต่ก็ยังไม่สามารถหลุดออกจากกรอบทางการเมือง

2) อิทธิพลของยุคปฏิรูปต่อสัมพันธ์ของภาพยนตร์อินโดนีเซีย

อินโดนีเซียก้าวสู่ยุคปฏิรูปหลังจากประธานาธิบดีซูฮาร์โตออกจากตำแหน่งในปี 1998 หลังจากนั้นความมีเสรีภาพและมีเสรีภาพทางการเมืองได้เกิดขึ้นอย่าง

จริงจังในอินโดนีเซีย ในด้านของอุตสาหกรรมการผลิตภาพยนตร์ได้มีเสรีภาพไปพร้อมกัน มีรายละเอียดต่างๆ ดังนี้

ก.) การเกิดขึ้นของ “ยุคปฏิรูป” (Reformasi) ในอินโดนีเซีย

การออกจากตำแหน่งของประธานาธิบดีซูฮาร์โตโดยปราศจากการนองเลือดเป็นสิ่งที่เหนือความคาดหมายอย่างมาก แต่ด้วยหลายปัจจัยทำให้การออกจากตำแหน่งของซูฮาร์โตและการสถาปนายุคปฏิรูปเป็นไปอย่างไร้ความรุนแรง ปัญหาหลักที่อินโดนีเซียเผชิญมาตลอดระยะเวลาการครองอำนาจอันยาวนานของซูฮาร์โตถึง 32 ปีคือ ไม่มีการเปลี่ยนแปลงหรือแก้ไขอะไรในทางการเมืองเลย แต่สิ่งที่เกิดขึ้นกลับเป็นการฉ้อโกง การเอื้อประโยชน์แก่เครือญาติและคนสนิทของซูฮาร์โตทั้งสิ้น ประกอบกับในช่วงเวลานั้นประเทศกำลังเผชิญกับสภาวะเศรษฐกิจตกต่ำ ทำให้มีการเรียกร้องให้ซูฮาร์โตลาออก เกิดภาวะล้มละลายของธนาคารและสถาบันการเงินต่างๆ ขาดแคลนอาหาร ทำให้ต้องขอความช่วยเหลือจากกองทุนระหว่างประเทศ เพื่อนำเงินมาแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจในอินโดนีเซีย (Sutcharittanarak., 1999, p. 181) ปัญหาที่เกิดขึ้นหลังจากการเผชิญภาวะตกต่ำทางเศรษฐกิจก่อให้เกิดการเร่งรัดให้ประธานาธิบดีซูฮาร์โตลาออก

ในอีกด้านหนึ่งนักศึกษาและกลุ่มมุสลิมโดยเฉพาะกลุ่มมูฮัมหมัดดิดิยา ภายใต้การนำของนายอามีน ราฮิส ได้ใช้เหตุผลการทรุดตัวลงของเศรษฐกิจบีบให้ซูฮาร์โตลาออกและให้มีการปฏิรูปทางการเมืองอย่างจริงจัง แม้วานายอามีน ราฮิสจะเรียกร้องข้อเสนอที่ดีให้แก่ประชาชนอินโดนีเซียแต่การแถลงการณ์ของเขายังคงเป็นภาพกว้างๆ คือ เขาเสนอให้ซูฮาร์โตลาออกและปรับปรุงคณะรัฐบาลรวมถึงปฏิรูปการเมืองที่ไม่มีข้อจำกัดทางด้านเวลา ข้อเสนอของเขาไม่เป็นที่ยอมรับ จนทำให้กลุ่มนักศึกษาออกมาชุมนุมในที่สาธารณะแทนการชุมนุมในมหาวิทยาลัย ในขณะที่กองทัพพยายามตรึงกำลังควบคุมนักศึกษา แต่นักศึกษาได้พยายามเข้าไปอยู่ในอาคารรัฐสภาเพื่อบีบบังคับสภาสูง การเข้าไปยึดสภาสูงที่เป็นที่ปรึกษาประชาชนโดยตรงของนักศึกษาและกลุ่มมุสลิมเป็นการบีบให้ซูฮาร์โตลาออก เนื่องจากซูฮาร์โตเคยย้ำเสมอว่าสภาสูงแห่งนี้ เป็น

สถานที่ๆ มีอำนาจสูงสุดในการตัดสินใจเปลี่ยนแปลงทางการเมืองของประเทศอินโดนีเซีย เหตุการณ์นี้จึงเป็นจุดเริ่มต้นของการเมืองแห่งยุคปฏิรูป

ข.) บริบททางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมของ “ยุคปฏิรูป” (Reformasi)

ในปี 1999 ได้ก้าวสู่ช่วงเวลาแห่งการเริ่มต้นแห่งยุคปฏิรูป (Reformasi) อินโดนีเซียได้เปลี่ยนจากระบบเผด็จการอำนาจนิยมสู่การเป็นประเทศที่มีความเป็นประชาธิปไตยสูงสุดในบรรดากลุ่มประเทศเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ในปี 1999 อับดุลเราะห์มาน วาฮิด ได้ก้าวมาเป็นประธานาธิบดีคนแรกในยุคปฏิรูป ทำให้การปฏิรูปถูกวางรากฐานอย่างจริงจัง สภาพสังคมในตอนนั้นวาฮิดได้ทำให้มีความเท่าเทียมกันในทางศาสนา ทำให้สื่อมวลชนและกลุ่มการเมืองศาสนายกย่องว่าเขามีแนวทางการบริหารที่เป็นประชาธิปไตย เมื่อวาฮิดออกจากตำแหน่งประธานาธิบดี นางเมกาว่าตี ซูการ์โนบุตรได้เข้ามาดำรงตำแหน่งแทน ในช่วงนี้แม้ว่าการเมืองจะเริ่มมีเสถียรภาพ แต่สภาพสังคมต้องเผชิญกับปัญหาค่าครองชีพ มีการคอร์รัปชันทั้งในระดับชาติและระดับท้องถิ่น ในช่วงเวลานี้เองประชากรมุสลิมในประเทศเริ่มตั้งคำถามกับปัญหาการก่อการร้าย เพราะรัฐบาลเริ่มมีท่าทีเอนเอียงฝ่ายกองทัพ เมื่อเมกาว่าตี ซูการ์โนพ้นตำแหน่งจนถึงในปี 2004 นายซูซีโล บัมบัง ยูทโยโยโนรับตำแหน่งประธานาธิบดี ในช่วงนี้มีการฟื้นฟูเศรษฐกิจของประเทศได้อย่างเป็นรูปธรรม และสามารถควบคุมปัญหาความรุนแรงที่เกิดขึ้นในหลายพื้นที่ได้อย่างมีประสิทธิภาพ อีกทั้งยังมีการใช้นโยบายแนวทางประชานิยมที่สร้างความพอใจให้ประชาชนได้อย่างกว้างขวาง จะเห็นได้ว่าในยุคปฏิรูปนี้ประชาธิปไตยในอินโดนีเซียมีเสถียรภาพอย่างมากซึ่งวัดได้จากคุณภาพของสังคมการเมือง เศรษฐกิจที่ดีขึ้นตามลำดับ

ค.) ภาพยนตร์: ความหลากหลายและความเปลี่ยนแปลงในสังคมประชาธิปไตยอินโดนีเซีย

นับจากการล่มสลายของยุคระเบียบใหม่ ภายใต้การนำของประธานาธิบดีซูฮาร์โตที่ยาวนานกว่า 32 ปี กระทั่ง ค.ศ. 1998 ระบบต่างๆ ของอินโดนีเซียได้เปลี่ยนแปลงไปรวมทั้งวงการภาพยนตร์ด้วย ในช่วงนี้วงการภาพยนตร์ของอินโดนีเซีย

เปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว การนำเสนอผลงานของผู้กำกับภาพยนตร์หลายท่านมีประเด็นที่หลากหลายและแตกต่างไปจากยุคกระเปียบใหม่ สืบเนื่องมาจากบรรยากาศของความเป็นประชาธิปไตยที่เบ่งบานในอินโดนีเซีย ส่งผลให้เกิดความคิดสร้างสรรค์ในวงการภาพยนตร์ บริบทสังคมแบบอำนาจนิยมของซูฮาร์โตผู้กำกับมีข้อจำกัดทางความคิดอย่างมาก เค้าโครงเรื่องจึงวนเวียนอยู่เพียงแคบริบทที่กล่าวถึงได้ในการเมืองแบบปิด แม้ขณะนั้นรัฐบาลพยายามชุนโยบาย เอกภาพท่ามกลางความหลากหลาย (Bhinneka Tunggal) แต่ความเป็นจริงกลับสวนทางกัน หลายประเด็นไม่สามารถพูดได้และฝ่ายที่เป็นปรปักษ์รัฐถูกจัดการ และรัฐพยายามโฆษณาชวนเชื่อให้ประชาชนเห็นความดีงามของรัฐจนขาดความเป็นจริงในสังคมไปผ่านสื่อภาพยนตร์

ในยุคปฏิรูปนั้นเป็นช่วงเวลาที่ดีทีเดียว มีเสรีภาพมากที่สุดในการเมืองอินโดนีเซีย แม้อ่อนหน้านี้อุตสาหกรรมภาพยนตร์ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้จะเข้าสู่ภาวะตกต่ำแทบทุกที่ เป็นผลมาจากการเมืองโลกที่ยังไม่นิ่ง แต่หลังจากนั้นวงการภาพยนตร์ได้หวนคืนสู่ความรุ่งเรืองอีกครั้ง เหมือนการฟื้นคืนขึ้นมาหลังจากหลับใหลไปชั่วเวลาหนึ่ง เมื่อเข้าสู่ยุคใหม่กลุ่มผู้กำกับภาพยนตร์กลุ่มลูกใหม่ได้ปรากฏตัวขึ้นทั่วทั้งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ในยุคนี้การสร้างหนังสั้นได้กลายเป็นที่นิยมในกลุ่มคนรุ่นใหม่ แม้กระทั่งในยูทูป (YouTube) เองก็เป็นอีกช่องทางหนึ่งที่ผู้ชมสามารถเสพภาพยนตร์ได้

ง.) ความเปลี่ยนแปลงของการสร้างสรรค์ภาพยนตร์

ใน ค.ศ. 1998 นำมาสู่ยุคสมัยแห่งการปฏิรูป ในยุคนี้ได้มีการเปลี่ยนแปลงในหลายประเด็นเนื่องจากการสิ้นสุดอำนาจของประธานาธิบดีซูฮาร์โต และยุคกระเปียบใหม่ระบบการเมืองของอินโดนีเซียทำให้เกิดเสถียรภาพมากยิ่งขึ้น ในยุคนี้อุตสาหกรรมภาพยนตร์ได้รุ่งเรืองอีกครั้งหนึ่ง ผู้กำกับภาพยนตร์หน้าใหม่ๆ เริ่มแสดงผลงานมากขึ้น หนังสั้นได้กลายเป็นที่นิยมของคนยุคใหม่มากขึ้น จนทำให้มีการผลิตภาพยนตร์ออกมาเป็นจำนวนมาก ผลงานของผู้ผลิตภาพยนตร์รุ่นใหม่เป็นที่นิยมอย่างมาก หนึ่งในภาพยนตร์เรื่องแรกๆ ที่เป็นข้อพิสูจน์ความสำเร็จของผู้กำกับภาพยนตร์หน้าใหม่คือเรื่อง รักเกิดที่ใด ภาพยนตร์เรื่องดังกล่าวได้ก่อให้เกิดการผลิตภาพยนตร์วัยรุ่นตามมา

อีกมากมาย ในอีกด้านหนึ่งความเคลื่อนไหวของศาสนาอิสลามในอินโดนีเซียได้นำมาสู่การเกิดขึ้นของภาพยนตร์ที่เสนอประเด็นทางศาสนา เช่น “มหากาพย์แห่งรัก” หรือ “พลังรักพลังศรัทธา ภาค 1 ภาค 2” (Ketika Cinta Bertahbih)

ภาพยนตร์ที่มีรูปแบบของศาสนาอิสลามในอินโดนีเซียแท้จริงแล้วมีไม่มากไปกว่าภาพยนตร์ชนิดอื่น เมื่อเทียบกับภาพยนตร์โดยรวมที่เคยผลิตในอินโดนีเซีย แต่มีการผลิตกันมากขึ้นในช่วงยุคปฏิรูป ดังนั้นในจำนวนการผลิตนี้ทำให้รูปแบบของการฟื้นฟูอิสลามมักจะปรากฏขึ้นและเป็นสิ่งที่น่าค้นหาอย่างยิ่งจริงๆ แล้วเป็นเรื่องที่ค่อนข้างน่าแปลกใจเมื่อพิจารณารูปแบบของการฟื้นฟูศาสนาอิสลาม ซึ่งไม่ใช่รูปแบบที่จะเข้าไปเกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมสมัยนิยมได้ง่ายๆ เพราะโดยส่วนใหญ่คนทั่วไปมักจะตีความว่า วัฒนธรรมสมัยนิยมจะต้องมาในแบบของสินค้า (Hanan, 2010) แต่ภาพยนตร์บางเรื่องในอินโดนีเซียที่เป็นภาพยนตร์ที่นำเสนอประเด็นทางศาสนา มาพร้อมกับกระแสฟื้นฟูและความศรัทธาในศาสนาอิสลาม ทั้งนี้ อีริก ซาโซโน นักวิจารณ์ภาพยนตร์และผู้กำกับภาพยนตร์ชื่อดังของอินโดนีเซียได้ตั้งข้อสังเกตเกี่ยวกับการฟื้นฟูศาสนาอิสลามที่ปรากฏในภาพยนตร์อินโดนีเซียไว้ว่า ลักษณะของการฟื้นฟูศาสนาอิสลามที่ปรากฏในภาพยนตร์นั้นเมื่อเปรียบเทียบกับศาสนาอื่น เช่น ภาพยนตร์ฮินดูในประเทศอินเดีย ภาพยนตร์ฮินดูจะมีลักษณะเฉพาะของภาพยนตร์ที่เคร่งศาสนา สามารถแบ่งได้เป็นสอง รูปแบบคือ ภาพยนตร์มักจะเสนอเรื่องราวของตำนาน (Mitologi) และเรื่องราวของความนับถือ (Ketakwaan) (Sasono, 2007) ภาพยนตร์ประเภทที่เป็นตำนานในประเทศอินเดียจะแสดงให้เห็นชีวิตของเทพเจ้าและวีรบุรุษที่ดีคือ พวงปาลาวัน เป็นเรื่องราวที่แสดงมาจากตำนานของชาวฮินดูที่พบในภาษาสันสกฤต นั่นคือมหากาพย์มหาภารตะและรามายณะ ความโดดเด่นของอินเดียคือ การเสนอเรื่องราวของตำนาน ที่แสดงให้เห็นถึงชีวิตของผู้คน ความศักดิ์สิทธิ์และอุทิศชีวิตของพวกเขาเพื่อศาสนา ภาพยนตร์เหล่านี้จึงมีภาพของนักบุญที่ดีปรากฏอยู่ ภาพยนตร์เหล่านี้เมื่อดูแล้วไม่ต่างไปจากรูปแบบของภาพยนตร์ที่เสนอเรื่องราวความเคร่งศาสนาของชาวคริสต์ สำหรับธรรมชาติของภาพยนตร์เคร่งศาสนาของชาวอินเดียและชาวคริสต์นั้นถูกเพิ่มเติม ด้วยการพรรณนาสัญลักษณ์ที่บ่งบอกว่าสิ่งเหล่านั้น คือศาสนาที่

ศักดิ์สิทธิ์ แต่ในศาสนาอิสลามเรื่องราวที่เป็นตำนานและเรื่องราวที่เป็นประวัติของนักบุญนั้นไม่ปรากฏความศักดิ์สิทธิ์ในศาสนาอิสลาม ไม่มีการอวตารลงมาเกิดยังพื้นดินของพระเจ้าหรือผู้ศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลาย ในศาสนาอิสลามไม่เคยให้ภาพที่เน้นถึงความศรัทธาเหมือนในภาพยนตร์ตำนานในศาสนาฮินดู ในทำนองเดียวกันอิสลามไม่เชื่อในเรื่องของนักบุญหรือเรื่องที่เหนือธรรมชาติ เพราะไม่สอดคล้องกับในคัมภีร์อัล-กุรอานที่ต้องนับถือพระเจ้าองค์เดียวไม่เชื่อเรื่องภูตผีปีศาจ ไม่สร้างสิ่งเคารพที่เป็นรูปปั้น เพราะการสร้างรูปสักการะเปรียบเสมือนการนับถือสิ่งอื่นที่นอกเหนือจากพระเจ้า แต่สิ่งที่เห็นได้ชัดในชุมชนชาวมุสลิมในอินโดนีเซียคือ มีเรื่องราวของความเชื่อเข้ามาเกี่ยวข้องด้วย เช่น เชื่อในเรื่องของสุนันท์ต่างๆ เนื่องจากเดิมลักษณะของชุมชนและสังคมอินโดนีเซียมีความหลากหลายในการนับถือสิ่งศักดิ์สิทธิ์และมีความหลากหลายในการนับถือศาสนามาก่อนหน้าที่ยุคอิสลามจะรุ่งเรืองในอินโดนีเซีย

ความเปลี่ยนแปลงประการหนึ่งในเนื้อหาภาพยนตร์ คือ วัฒนธรรมการแต่งกายของตัวละครผู้หญิง ภาพยนตร์พยายามนำเสนอภาพผู้หญิงสวมใส่ผ้าคลุมศีรษะ (ฮิญาบ) ภาพเหล่านี้เป็นสัญลักษณ์หนึ่งที่สำคัญมากในภาพยนตร์ ประเด็นเหล่านี้จะอธิบายถึงสังคมมุสลิมได้เป็นอย่างดี ภาพการใส่เสื้อผ้าที่มิดชิดปกปิดร่างกาย ทำให้เห็นถึงความแตกต่างระหว่างภาพยนตร์ที่มีความเป็นอิสลามที่เคร่งครัด กับภาพของความเป็นอิสลามที่ยืดหยุ่นไปตามสภาพความเป็นอยู่ที่มีความหลากหลายในสังคมอินโดนีเซีย เงื่อนไขและปัจจัยหนึ่งที่ทำให้ภาพยนตร์นำเสนอประเด็นทางศาสนาอิสลามในอินโดนีเซียนั้นก็คือกระแส และการฟื้นฟูศาสนาอิสลามในสังคมอินโดนีเซีย

ยุคปฏิรูปเป็นยุคที่มีเสรีภาพทางความคิดเพราะเป็นผลมาจากการเมืองที่มีประชาธิปไตยมากขึ้น ศิลปินในยุคนี้จึงกล้าแสดงออกทางความคิดมากขึ้น และผู้กำกับภาพยนตร์ในยุคนี้มีความเข้าใจธรรมชาติของสังคม กล้าคิด กล้าทำ และกล้าแสดงออกในมุมมองใหม่ ผู้กำกับภาพยนตร์และศิลปินหลายๆคนได้ร่วมกันทำลายโลกในแบบของประธานาธิบดีซูฮาร์โตด้วยการปลดแอกตัวเองจากสิ่งที่เคยถูกกดทับ หนึ่งในผู้กำกับภาพยนตร์ที่ทรงอิทธิพลในยุคนี้ คือ ฮานุง บรามันตโย (Hanung Bramantayo)

ฮานุง บรามันตโย เป็นผู้กำกับภาพยนตร์ที่มีผลงานโดดเด่นในประเด็นทางศาสนา เรื่องราวความรักและวัยรุ่นในสังคมอินโดนีเซีย เขาเกิดและเติบโตในยอกยาคาร์ตา ซึ่งสภาพสังคมของเมืองนี้มีความหลากหลายทั้งทางเชื้อชาติ ภาษา ศาสนา วัฒนธรรมอยู่แล้ว ครอบครัวของฮานุงเป็นครอบครัวที่มีความหลากหลายเช่นกัน พ่อของเขามีเชื้อสายชวา นับถือศาสนาอิสลามแต่งงานกับแม่ที่นับถือศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิก เขาจึงโตมาท่ามกลางญาติพี่น้องที่เป็นทั้งคริสต์และอิสลาม ด้วยเหตุนี้เองทำให้เขาเป็นผู้กำกับภาพยนตร์ที่เข้าใจและยอมรับความหลากหลายทางสังคม ผลงานภาพยนตร์แนวทางศาสนาที่สร้างชื่อให้แก่ ฮานุง บรามันตโย คือ “มหากาพย์แห่งรัก” (Ayat-Ayat Cinta) นั้นเอง โดยนำมาจากนวนิยายของ “ฮาบีบิอูร์เราะห์มานเอล ชิราซี” (Habiburrahman El Shirazy) ซึ่งเป็นนักเขียนที่มีชีวิตส่วนใหญ่อยู่ในโรงเรียนสอนศาสนาอิสลาม ภาพยนตร์เรื่องนี้ได้พยายามเสนอภาพมุสลิมที่ดีผ่านตัวละคร และพยายามเสนอภาพว่า มุสลิมอินโดนีเซียมีความเข้าใจเกี่ยวกับปรัชญาอิสลามอย่างลึกซึ้ง ฮานุง บรามันตโย เคยกล่าวว่า “ผมเป็นมุสลิม และมีเพื่อนมุสลิมมากมายเรานับถือศาสนาเดียวกัน แต่ไม่ได้หมายความว่าเราจะต้องมีความเชื่อเหมือนกัน เพราะเรื่องศรัทธานั้นเป็นเรื่องของบุคคล ผมอยากให้คนรู้จักผมในฐานะผู้กำกับภาพยนตร์ที่ต่อสู้กับความงี่เงาและอวิชชา” (Loetphaipoonsiri, 2006) แม้ว่าหลายครั้งเขาจะถูกโจมตีจากฝ่ายอนุรักษนิยมแต่เขาไม่เคยตอบโต้ อีกทั้งยังมุ่งมั่นสร้างสรรค์ผลงานต่อไป

3) กระแสฟื้นฟูอิสลามในบริบทสังคมและการเมืองของประเทศอินโดนีเซีย

ลักษณะทั่วไปของการนับถือศาสนาอิสลามในประเทศอินโดนีเซียนั้น มีลักษณะที่ยึดเอาปัจจัยของความเป็นท้องถิ่น เช่น ชาติพันธุ์ วัฒนธรรม ประเพณีมาผนวกรวมกับวิถีปฏิบัติของความเป็นอิสลาม ประวัติศาสตร์การสร้างชาติของอินโดนีเซียนั้นต้องเผชิญกับปัญหาต่างๆ มากมายเช่น ปัญหาทางชาติพันธุ์ การเมืองและเศรษฐกิจ ซึ่งเป็นผลพวงมาจากการพัฒนาของโลกที่กำลังก้าวสู่สภาวะความเป็นสมัยใหม่ ก่อนการเข้ามาของเจ้าอาณานิคมดัตช์ ศาสนาอิสลามได้แพร่กระจายเข้า

มายังดินแดนต่างๆ ผ่านพ่อค้าชาวมุสลิม ครอบครัวชาวมุสลิมเริ่มส่งลูกหลานเข้าเรียนในโรงเรียนสอนศาสนาเพื่อบ่มเพาะความรู้ด้านศาสนา จนกระทั่งศตวรรษที่ 20 โลกมุสลิมเผชิญกับจุดเปลี่ยนครั้งสำคัญคือ “กระแสการฟื้นฟูศาสนาอิสลาม” การล่มสลายของอาณาจักรออตโตมันทำให้เกิดการแยกตัวของกลุ่มประเทศต่างๆ ที่อยู่ภายใต้การครอบงำของตะวันตก และกระแสเรียกร้องเอกราชผ่านกระบวนการอิสลามานูวัตร์ โดยเฉพาะในหมู่ปัญญาชนในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ที่พยายามขับเคลื่อนการพัฒนาแนวคิดสมัยใหม่จากตะวันออกลงไปสู่คนรุ่นหลัง และจัดตั้งระบบ “มัดราซะห์” ซึ่งเป็นแหล่งเรียนรู้ที่ผนวกความรู้ดั้งเดิมกับความรู้สมัยใหม่มาจนกระทั่งทศวรรษ 1950-1960 (Hayimasae, 2008) ความพยายามที่เด่นชัดของเหล่าปัญญาชนคือ ปลูกฝังความเชื่อและหลักปฏิบัติที่เรียกว่า ประเพณี หรือ “อะดัช” (adat) ที่ขัดกับหลักการของศาสนา และมีการสอนให้คนรุ่นหลังเข้าใจเกี่ยวกับศาสนาอิสลามผ่านระบบการศึกษาแบบตะวันตกมากขึ้นผ่านโรงเรียนสอนศาสนาอิสลามที่ทันสมัย

ในขณะที่แนวคิดแบบสมัยใหม่ (Modernism) กำลังกลายเป็นส่วนหนึ่งของวิถีอิสลาม ซึ่งแนวคิดดังกล่าวได้แพร่เข้าสู่องค์กรมุฮัมมะดียะห์ ซึ่งนักศึกษาที่กลับจากเรียนต่อจากตะวันออกลง ได้พยายามผลักดันให้มีการปฏิรูปอิสลามในอินโดนีเซีย เนื่องจากกลุ่มนักศึกษาเหล่านี้กังวลต่อภาวะการแข่งขันทางด้านเศรษฐกิจของนายทุนชาวจีน และขณะเดียวกันมีการเผยแผ่ศาสนาคริสต์ในชวากลางอย่างแพร่หลาย (Liw, 2008) จากปัจจัยเหล่านี้ก่อให้เกิดกระแสอิสลามสมัยใหม่ในอินโดนีเซีย และได้ผลักดันให้ชนชั้นนำในอินโดนีเซียให้ปฏิรูปศาสนาอิสลามที่เน้นกระแสอิสลามสมัยใหม่ที่ได้รับอิทธิพลจากตะวันออกลง ที่มีองค์ความรู้แบบอิสลามผสมกับความรู้แบบโลกตะวันตกเพื่อต่อต้านอิทธิพลของตะวันตก (Palmier, 1954)

ใน ค.ศ. 1912 อะห์หมัด ดะห์ลัน (Ahmad Dahlan) ได้จัดตั้งองค์กรมุฮัมมะดียะห์ (Muhammadiyah) ขึ้นโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อปฏิรูปศาสนาอิสลามที่ไม่ต้องมีความเชื่อมโยงกับการเมือง แต่เน้นการพัฒนาให้เป็นมุสลิมที่ดีและมีความคิดแบบใหม่ๆ ด้านต่างๆ เพื่อทำให้อินโดนีเซียเป็นหนึ่งเดียว และเพื่อต้องการสร้างสำนึกร่วมกันระหว่างมุสลิมในอินโดนีเซียกับมุสลิมทั่วทุกมุมโลก (Palmier, 1954) ต่อมาในปี 1927

ได้กำเนิดองค์กรนวัตดูล อุลามะฮฺ (Nahdlatul Ulama) ซึ่งเป็นองค์กรที่มีสมาชิกเป็นอันดับหนึ่งของอินโดนีเซีย เนื่องจากองค์กรนี้มีการยอมรับคุณค่าบางประการของศาสนาฮินดูที่มีความสัมพันธ์กับวัฒนธรรมชวา และในปี 1952-1973 องค์กรนวัตดูล อุลามะฮฺได้เข้าสู่เส้นทางการเมืองโดยกลายเป็นพรรคการเมืองหนึ่งของอินโดนีเซีย (Abdullah, 2001) และในปัจจุบันองค์กรทั้งสองถือว่าเป็นองค์กรพัฒนาเอกชนอิสลาม (Islamic NGOs) ของอินโดนีเซีย ทั้งนี้องค์กรนวัตดูล อุลามะฮฺเน้นการพัฒนาสังคมและวัฒนธรรมในระดับท้องถิ่น สนับสนุนความเป็นหนึ่งเดียวของประชาชน แต่ยังคงส่งเสริมความหลากหลายในสังคม ขณะที่องค์กรมุฮัมมะดียะฮ์นั้นไม่เข้ายุ่งเกี่ยวกับการเมือง แต่เน้นการสนับสนุนทางการศึกษาแบบตะวันตกกลางให้กับชาวมุสลิม ถือได้ว่าองค์กรมุฮัมมะดียะฮ์เป็นต้นแบบสำคัญเกี่ยวกับการศึกษาอิสลามสมัยใหม่ในคาบสมุทรมลายู อีกทั้งเป็นแรงบันดาลใจให้เกิดไปศึกษาต่อยังมหาวิทยาลัย “อูลิการ์” (Auligarh) ประเทศอินเดีย มหาวิทยาลัย “มาดินะห์” (Medinah) ประเทศซาอุดีอาระเบีย และมหาวิทยาลัย “อัลอัซฮัร” (Al-Azhar) ประเทศอียิปต์ (Fedespiel, 1970)

เมื่อเข้าสู่ช่วงปลายทศวรรษ 1980 และ 1990 กระแสการฟื้นฟูศาสนาอิสลามแบ่งบานในอินโดนีเซีย โรงเรียนสอนศาสนาที่เรียกว่า “เปอซันเตรน” เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วและมีการมุ่งสอนด้านศาสนาเป็นสำคัญ ซึ่งเป็นความพยายามทบทวนสิ่งที่อยู่นอยู่ในสังคมมุสลิมให้สอดคล้องกับหลักการของศาสนามากขึ้น กระแสการฟื้นฟูศาสนาอิสลามก่อให้เกิดนักวิชาการหรือปัญญาชนมุสลิมจำนวนมากซึ่งบุคลากรเหล่านี้ทำหน้าที่เผยแพร่คำสอนอิสลามเพื่อให้คนหนุ่มสาวมุสลิมอินโดนีเซียยึดมั่นในหลักศาสนาให้เหมาะสมกับกระแสความเป็นสมัยใหม่ที่เข้ามาปะทะมากขึ้น ปัญญาชนมุสลิมรุ่นใหม่ที่เป็นทั้งนักวิชาการและนักกิจกรรมด้านอื่นๆ ต่างพยายามฟื้นฟูคุณค่าของศาสนาอิสลาม เนื่องจากเชื่อว่าคุณค่าของอิสลามไม่จำเป็นต้องผสมเข้ากับรัฐเสมอไป แต่ก็ไม่ได้แยกแยะระหว่างรัฐกับศาสนาอย่างสิ้นเชิง เพียงแค่ให้อยู่บนพื้นฐานความเป็นจริงในการนำรัฐและศาสนามาเทียบเคียงกันอย่างสมดุล ในขณะเดียวนั้นลักษณะของกระแสฟื้นฟูศาสนาอิสลามในอินโดนีเซียนั้นมีลักษณะเป็นกระบวนการ

“อิสลามานูวัตร์” ซึ่งมีกลิ่นอายการเมืองเข้ามาผสมเข้าด้วยกันและมีการปรับให้มีความสอดคล้องกับหลักการของศาสนาให้มากที่สุด

จากกระแสฟื้นฟูอิสลามก่อให้เกิดการเคลื่อนไหวของกลุ่มมุสลิมที่เรียกว่า “ขบวนการตะวะฮ์” โดยพยายามเรียกร้อง เชิญชวนให้คนเข้าร่วมศาสนาอิสลาม ขบวนการตะวะฮ์มีอิทธิพลอย่างมากในการเผยแพร่ศาสนาตามกระแสการฟื้นฟูศาสนาอิสลามสมัยใหม่ที่แพร่กระจายทั่วทุกมุมโลก ในขณะที่มีผู้เข้าร่วมขบวนการตะวะฮ์เป็นจำนวนมาก หันมาแต่งกายตามแบบมุสลิมอย่างเคร่งครัด ขบวนการตะวะฮ์กระตุ้นให้มุสลิมทั่วทุกมุมโลกเคร่งครัดในศาสนามากขึ้น จนเกิดเป็นขบวนการอิสลามานูวัตร์ในสังคมมุสลิมทั่วโลก ซึ่งสังคมมุสลิมที่ปรากฏในช่วงทศวรรษ 1980 เป็นต้นมาเป็นสังคมที่ให้คุณค่าแก่สิ่งที่เป็นสัญลักษณ์ทางศาสนา เช่น การแต่งกาย โรงเรียนสอนศาสนา เป็นต้น

ตั้งแต่ช่วงทศวรรษ 1980 เป็นต้นมาการนำเสนอประเด็นศาสนาอิสลามในเนื้อหาภาพยนตร์มีความเด่นชัดผ่านภาพชีวิตประจำวันของตัวละครหนุ่มสาวที่กำลังเผชิญหน้ากับชนบประเพณีและวิถีอิสลามที่เคร่งครัดขึ้น โดยไม่ทำให้ผู้ชมรู้สึกว่าเป็นการสอนศาสนาอย่างเป็นทางการจนเกินไป ซึ่งสอดคล้องกับวิธีการเล่าเรื่องผ่านนวนิยาย “ภายใต้การปกป้องของกะอ์บะฮ์” (Di Bawah Lindungan Ka'bah) ตีพิมพ์ปี 1938 ของ นักคิด นักเขียนเชื้อสายมิงกะเบานามว่า “ฮัมกา” (Hamka, 1908 cited in Sinthuphan, 2017) นวนิยายเรื่องนี้เป็นที่จดจำของผู้อ่านอินโดนีเซียจำนวนมาก และถูกนำมาดัดแปลงสู่สื่ออื่นอยู่เสมอ เช่น ในรูปแบบภาพยนตร์ ละครโทรทัศน์ ละครวิทยุ ละครเวที “ภายใต้การปกป้องของกะอ์บะฮ์” (Sinthuphan, 2017)

โครงเรื่องของฮัมกามีความพยายามสะท้อนประเด็นการปฏิรูปศาสนาอิสลามอย่างเด่นชัด ตามแนวทางที่สอดคล้องกับขบวนการ มุฮัมมะดียะฮ์ (Muhammadiyah) ที่นำโดย อะห์หมัด ดะห์ลัน ซึ่งต้องการให้ประชาชนชาวมุสลิมเข้าใจคำสอนอิสลามได้ด้วยตนเองโดยไม่ต้องผ่านครูสอนศาสนา มีการผสมผสานการศึกษาสมัยใหม่เข้ากับการเรียนศาสนา เพื่อเปลี่ยนสถานะความยากจนของคนผ่านการศึกษา ความทันสมัยและหลักการทางศาสนาอิสลาม โดยแยกความเข้าใจคำสอนออกจากธรรมเนียมดั้งเดิม

ตลอดจนส่งเสริมวัฒนธรรมของแต่ละท้องถิ่นรวมถึงการเคารพในศาสนาอื่นๆ ฉะนั้นรูปแบบของการวางโครงเรื่องตลอดจนเนื้อหาของ ฮัมกา จึงมีการเสนอภาพความเท่าเทียมในสังคมมุสลิม ไม่ว่าจะเป็นสิทธิสตรี หรือการเรียกร้องเอกราชจากเจ้าอาณานิคมภาพสะท้อนจากงานเขียนของ ฮัมกา คือหลักคำสอนอิสลามที่เชื่อว่า อิสลามเป็นหนทางในการนำอิสรภาพมาสู่อินโดนีเซีย และเนื้อหาของงานเขียนเป็นเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับสตรีนิยมและการเรียกร้องเพื่ออิสรภาพ ในปี 1977 อัสรูล ซานี (Asrul Sani) นำนวนิยายเรื่องนี้มาสร้างเป็นภาพยนตร์ภายใต้การปกครองของยุคระเบียบใหม่ที่มีข้อจำกัดทางด้านการแสดงออกของศาสนาอิสลาม ภาพยนตร์ของ อัสรูล ซานี จึงเสนอให้ตัวละครฮามิดและไซนับเป็นตัวแทนของการต่อสู้กับการปกครองของยุคระเบียบใหม่ เพื่อนำไปสู่หนทางแห่งในการใช้ชีวิตอย่างมีอิสระ จนในปี 2011 นวนิยายเรื่องนี้ถูกนำมาผลิตใหม่อีกครั้งด้วยฝีมือการกำกับของ ฮันนี ซาปุตรา (Hanny Saputra) ช่วงนี้เป็นช่วงที่อินโดนีเซียถูกปกครองโดยระบบประชาธิปไตยภายใต้ยุคปฏิรูป (Reformasi) สารที่ได้รับจากภาพยนตร์จึงเปลี่ยนไปเพราะสิ่งที่ภาพยนตร์พยายามนำเสนอคือ การต่อสู้ ดิ้นรนเพื่อความรักในโลกอุดมคติแบบอิสลาม (Sinthuphan, 2017)

จากนวนิยายของ ฮัมกา ผู้สร้างสรรค์ผลงานเป็นสื่อภาพยนตร์ของผู้กำกับหลายท่าน มีความสอดคล้องกับงานศึกษาเรื่องสัมพันธ์ของภาพยนตร์อินโดนีเซียช่วงทศวรรษ 1980-2010 กล่าวคือ การฟื้นฟูอิสลามที่ปรากฏในภาพยนตร์อินโดนีเซียนั้น มีการนำเสนอคุณค่าของศาสนาอิสลามผ่านตัวบทภาพยนตร์ เพราะภาพยนตร์ทำหน้าที่ในการกล่อมเกลายให้ผู้ชมคล้อยตามและเชื่อในสิ่งที่ภาพยนตร์นำเสนอ ซึ่งเป็นวิธีการอิสลามานุวัตรที่พยายามนำหลักธรรมทางศาสนาไปไว้ในสื่อภาพยนตร์เพื่อเชิญชวนให้เกิดการตระหวะฮ์ผ่านตัวละคร ซึ่งหลักธรรมอิสลาม ศาสนา และอินโดนีเซียเป็นสิ่งที่ไม่สามารถแยกออกจากกันได้ ด้วยเหตุนี้ผู้กำกับภาพยนตร์จึงเลือกเสนอประเด็นของศาสนาอิสลามที่เปรียบเสมือนอัตลักษณ์ของชาติอินโดนีเซียออกมา แต่ด้วยการปะทะกันของโลกสมัยใหม่กับความป็นอิสลาม เนื้อหาของภาพยนตร์จึงถูกปรับเปลี่ยนให้ตอบสนองกับวิถีชีวิตของคนมุสลิมในสังคมที่เป็นจริงของอินโดนีเซียมากขึ้น สิ่งที่ผู้ชม

ทราบได้ทันทีหลังจากชมภาพยนตร์คือการจัดวางตำแหน่งของสัญลักษณ์ทางศาสนาที่
แยบยลเพื่อสะท้อนความเป็นอิสลามโดยไม่ต้องผ่านการเรียนรู้จากตำราเรียน
ภาพยนตร์พยายามนำเสนอประเด็นของความเป็นปัจจุบันที่ปะทะกับโลกหลังสมัยใหม่
จึงทำให้เห็นวิถีชีวิตของตัวละครที่ต้องดิ้นรนเพื่อแสวงหาหนทางในการอยู่รอดภายใต้
กรอบคิดทางศาสนาอิสลาม เช่น ในฉากสุดท้ายของภาพยนตร์แนวรักที่ผสมผสาน
มุมมองทางด้านศาสนาเรื่อง “มหากาพย์แห่งรัก” (Ayat Ayat Cinta) ซึ่งเป็นผลงาน
การกำกับของ ฮานุง บรามันตโย ที่สร้างจากนวนิยายรักโรแมนติกอันโด่งดังมากของ
อินโดนีเซีย ฉากหนึ่งของ “มหากาพย์แห่งรัก” ที่ได้รับเสียงวิพากษ์วิจารณ์อย่าง
กว้างขวางทั้งในประเทศอินโดนีเซียและต่างประเทศ คือฉากที่มาราย (Marai) ได้
เสียชีวิตลงด้วยท่าละหมาดบนเตียงผู้ป่วยในโรงพยาบาล พร้อมกับปวารณาตนเป็น
มุสลิม ทั้งที่ในความเป็นจริงแล้วเธอเป็นชาวคริสต์เตียน แต่ด้วยเหตุผลเดียวที่ทำให้เธอ
ยอมเปลี่ยนศาสนา คือ ความรักต่อฟาห์รี (Fahri) พระเอกหนุ่มที่นับถือศาสนาอิสลาม
นักวิจารณ์ภาพยนตร์หลายท่านมองว่าฉากนี้ดูเหมือนเป็นฉากธรรมดาศาสนาหนึ่งที่เพื่อ
ความรักแล้วยอมทำได้ทุกอย่าง แต่ถ้ามองในมิติทางศาสนา กลับกลายเป็นเรื่อง
ละเอียดอ่อน เพราะภาพยนตร์กำลังแสดงให้เห็นถึงการเปรียบเทียบระหว่างศาสนา
คริสต์กับศาสนาอิสลาม ว่าอะไรเป็นสิ่งที่น่าเลื่อมใสและศรัทธามากกว่ากัน ภาพยนตร์
เรื่องนี้ได้แฝงศรัทธาในโลกมุสลิมเอาไว้แต่ในขณะเดียวกันได้สะท้อนให้เห็นจุด
เปราะบางทางความเชื่อออกมาได้อย่างแนบเนียน จึงทำให้ฉากการเปลี่ยนศาสนาใน
ภาพยนตร์เรื่องนี้มีเหตุผลอื่นมากกว่าความรัก มีการแฝงรสนิยม ทักษะคติ วัฒนธรรม
ตลอดจนเรื่องราวของกฎหมายอิสลามที่มีความเข้มงวดมากในสังคมของคนมุสลิม จึง
ทำให้ภาพยนตร์เรื่องนี้ได้รับการเข้าฉายทั้งที่มาเลเซีย และสิงคโปร์ ภาพยนตร์เรื่องนี้จึง
เป็นตัวแทนของการนำเสนอภาพของอิสลามในอีกมิติหนึ่งที่ไม่ใช่แค่บรรจุอยู่ในตำรา
เรียน

นอกจากประเด็นความรักที่พบได้บ่อยในการสร้างสรรค์ผลงานในยุคนี้ ยัง
พบว่าลักษณะสัมพันธ์ที่ปรากฏได้สะท้อนผ่านการตั้งคำถามต่อสังคมมุสลิมใน
อินโดนีเซียในเรื่องสิทธิสตรี ซึ่งเป็นประเด็นที่เด่นชัดมาก เช่นกรณี “ผู้หญิงสวมสร้อย

โสרבัน” (Perempuan berkalung sorban) เรื่องนี้กำกับโดยฮานุง บรามันตโยอีก เช่นเคย และออกฉายในปี 2009 เรื่องนี้เป็นเรื่องที่ได้รับรางวัลการวิจารณ์อย่างหนัก เช่นเดียวกันเกี่ยวกับประเด็นทางศาสนา คำว่า “โสרבัน” (Sorban) เป็นเครื่องแต่งกายของชายมุสลิมที่ใช้โพกศีรษะ การตั้งชื่อเรื่องเช่นนี้เป็นการใช้สัญลักษณ์ให้ผ้าโพกหัวของผู้ชายที่คล้องคออนิสสา (Anissa) เปรียบเสมือนการให้ค่ากับสังคมชายเป็นใหญ่ที่คอยครอบงำผู้หญิงเอาไว้ เรื่องนี้กล่าวถึงการต่อสู้ด้านสิทธิของผู้หญิงซึ่งขัดกับวัฒนธรรมที่เธอกำลังเผชิญ ตัวละครเอกที่เป็นผู้หญิงจะพยายามแสดงให้เห็นว่าตนเป็นผู้ที่ต่อสู้เพื่อสิทธิของผู้หญิงหลายๆ คนที่ติดอยู่กับกรอบศาสนา โดยสะท้อนวัฒนธรรมการกดขี่ผู้หญิงผ่านหลักคำสอนและวัฒนธรรมของชายเป็นใหญ่ อนิสสาได้ต่อสู้เพื่อยกสถานะความเป็นผู้หญิงให้เท่าเทียมกับความเป็นผู้ชาย ผ่านระบบการศึกษา เพราะการศึกษาเป็นทางเลือกหนึ่งที่จะทำให้ผู้หญิงเปลี่ยนสถานะทั้งทางสังคม และเศรษฐกิจให้ดีขึ้นกว่าเดิมได้ กระทั่งสถาบันปอเนาะในอินโดนีเซียออกมาวิจารณ์ภาพยนตร์เรื่องนี้ เพราะเกรงว่าอาจทำให้ผู้ชมเกิดความเข้าใจผิดต่อหลักคำสอนของศาสนา ทั้งที่ในความเป็นจริงแล้วสิ่งที่ภาพยนตร์กำลังนำเสนออีกก็คือสิ่งที่เกิดขึ้นจริงในสังคมมุสลิมในอินโดนีเซีย และสิ่งเหล่านี้ควรได้รับการแก้ไขเสียที นอกจากนี้ภาพยนตร์ยังได้เสนอประเด็นการมีภรรยาหลายคนที่เดินเคียงคู่วัฒนธรรมของอินโดนีเซียมาอย่างยาวนาน เพื่อต้องการสะท้อนว่าแท้จริงผู้หญิงรู้สึกเจ็บปวด แต่ต้องยอมรับเพราะพวกเขาต้องอยู่ภายใต้สังคมชายเป็นใหญ่ และเธอไม่มีทางเลือกมากนักเพราะด้วยหลักการทางศาสนา ยอมรับการมีภรรยาหลายคน

ประเด็นเรื่องเพศวิถีที่ปรากฏในภาพยนตร์อินโดนีเซียที่ทำลายต่อหลักคำสอนในศาสนาอิสลามและระบบชายเป็นใหญ่ถูกสร้างขึ้นเพื่อสร้างความเท่าเทียมแก่ชาวมุสลิมทั้งหมด กรณี “พลังรักพลังศรัทธา” (Ketika Cinta Bertasbih) เป็นอีกเรื่องหนึ่งที่พยายามเปลี่ยนบทบาทของผู้หญิงมุสลิมผ่านตัวละครเอก อันนา (Anna) หลายฉากที่อันนาถูกสร้างให้เป็นผู้ถามและผู้กำหนดเหตุการณ์ ซึ่งแตกต่างกับการสร้างตัวละครผู้หญิงในยุคระเบียบใหม่ที่เสียงของผู้หญิงไม่ได้ถูกให้ค่า พวกเขาตกอยู่ในสถานะที่ต้องเป็นรองผู้ชายและต้องเป็นผู้ถูกกระทำ แต่อันนาได้กลายเป็นตัวแทนของผู้หญิงมุสลิม

ใหม่ในสังคมอินโดนีเซียที่มีสิทธิในการเลือกทางเดินชีวิตของเธอเอง โดยเธอเรียนจบปริญญาโทจากมหาวิทยาลัยอัลซฮัร ประเทศอียิปต์ และเลือกทำงานที่เธอรัก บทบาทของอันนาที่เปลี่ยนแปลงไปได้สะท้อนให้เห็นว่า ในโลกสมัยใหม่ผู้หญิงไม่ได้มีแค่บทบาทของความเป็น “แม่” และมีพื้นที่จำกัดอยู่แค่ในบ้านอีกแล้ว พวกเขาสามารถเป็น “แม่” ไปพร้อมๆ กับบทบาทอื่นๆ ได้ แต่พวกเขายังคงกระทำหน้าที่ภายใต้หลักคำสอนของศาสนาอิสลาม

สรุป

ลักษณะสัมพันธ์ของภาพยนตร์ในยุคนี้มีเนื้อหาที่ตอบรับต่อวิถีชีวิตของมุสลิมอินโดนีเซียท่ามกลางโลกสมัยใหม่ ภาพยนตร์ได้ทำหน้าที่หลักในการสะท้อนกระแสอิสลามที่กำลังได้รับความนิยมเป็นอย่างสูงในสังคมอินโดนีเซีย ฉากที่สะท้อนให้เห็นถึงกระแส และการฟื้นฟูอิสลาม เช่น ฉากการละหมาดของตัวละคร ภาพยนตร์พยายามสอดแทรกให้การฟื้นฟูศาสนาอิสลามอยู่ร่วมกับประวัติศาสตร์ของอินโดนีเซียได้อย่างแนบเนียน ฉากการละหมาดผลิตซ้ำความรู้สึกร่วมของคนในสังคมมุสลิมต่อการยอมรับศาสนาอิสลาม และสะท้อนให้เห็นว่าชนชั้นต่างๆ ในสังคมมุสลิมสามารถเข้ามายังมีสิดได้ถ้ามีความศรัทธาในพระเจ้า พบว่าประเด็นเหล่านี้ถูกมองข้ามในสังคมยุคระเบียบใหม่ เพราะการสร้างชาติของอินโดนีเซียไม่ได้ผูกโยงเข้ากับศาสนาอิสลามเหมือนในมาเลเซีย ดังนั้นภาพที่ฉายซ้ำเกี่ยวกับการละหมาดนั้นบ่งบอกว่ากระแสฟื้นฟูอิสลามมีอิทธิพลอย่างมากในช่วงทศวรรษดังกล่าว ขณะเดียวกันภาพยนตร์เหล่านี้พยายามนำเสนอประเด็นที่เกิดขึ้นจริงในสังคม ทำหน้าที่ในการถ่ายทอดให้คนดูเห็นถึงความตึงเครียดในสังคม ความขัดแย้งทางสังคม โดยเฉพาะประเด็นที่ละเอียดอ่อนที่ไม่สามารถถกเถียงกันอย่างตรงไปตรงมาได้ แต่ภาพยนตร์สามารถฉายภาพเหล่านั้นได้อย่างแนบเนียนผ่านสัญลักษณ์ต่างๆ และสิ่งหนึ่งที่ดึงดูดผู้ชมเป็นอย่างดีคือ ภาพยนตร์เหล่านี้มีแก่นของเรื่องที่เกี่ยวข้องกับความรักบนพื้นฐานของศาสนา ซึ่งเป็นสิ่งที่รับชมได้ง่ายและเข้าใจได้ไม่ยากเพราะความรักเป็นสิ่งที่มนุษย์ทุกคนคุ้นเคยอยู่ก่อนแล้ว

การให้ความหมายแฝงเกี่ยวกับองค์ประกอบต่างๆ ที่ปรากฏในภาพยนตร์เป็นการสร้างตำนานรูปแบบใหม่ขึ้นมาพบว่า ในช่วงทศวรรษ 1980-2010 ลักษณะเด่นชัดประการหนึ่งของการสร้างสรรค์ภาพยนตร์คือ การให้พื้นที่กับผู้หญิงมากขึ้น ซึ่งตำนานที่กล่าวถึงผู้หญิงนั้นมีหลากหลายและแตกต่างกันในแต่ละยุคสมัย เช่นตำนานด้านความงาม ความกล้าหาญ บทบาทของผู้หญิงในพื้นที่ส่วนตัวและพื้นที่สาธารณะ ซึ่งเป็นความหมายที่ใช้อ้างอิงในการสื่อสารโดยตรงให้แก่ผู้ชมผ่านการตีความผ่านความหมายที่แฝงอยู่ในเนื้อหาของภาพยนตร์ ตำนานจำนวนมากที่เกี่ยวกับสตรีในภาพยนตร์ที่มีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับศาสนาอิสลามเป็นแบบแผนที่เป็นสัญลักษณ์ของผู้หญิงที่ถูกให้ความหมายโดยชุมชนต่างๆ ผู้หญิงที่ไม่ปฏิบัติตามหลักการศาสนาถูกตีความว่า เป็นบ่อนทำลายความศรัทธาในศาสนา ก่อนช่วงทศวรรษ 1970 ผู้หญิงเป็นสัญลักษณ์ของความยากจน ผู้หญิงไม่งาม แต่เป็นผู้ถูกงาม ผู้หญิงไม่จำเป็นต้องมีความสามารถในศิลปะการต่อสู้ การศึกษาด้านศิลปกรรมและการดูแลเด็กเป็นหน้าที่ของผู้หญิงในฐานะ “แม่” นอกจากนี้ผู้หญิงยังเป็น “เหยื่อของความรุนแรง” รูปแบบต่างๆ และมีความเชื่อผิดๆ ที่ว่าผู้หญิงหยุดความรุนแรงได้เพียงแค่ปีน้ำตาและใช้ความงามเข้าแลก แต่เมื่อเข้าสู่ยุคที่มีกระแสการฟื้นฟูศาสนาอิสลามและก่อให้เกิดกระบวนการอิสลามานุวัตร ความเป็นผู้หญิงเริ่มเปลี่ยนแปลงไป มีการสำรวจสิ่งที่เป็นข้อบัญญัติของผู้หญิงมากขึ้น ผู้หญิงสามารถแก้ปัญหาได้ด้วยสติปัญญา บทบาทและงานของผู้หญิงนั้นมีความหลากหลายมากขึ้น ผู้หญิงมีความกล้าหาญที่จะเป็นผู้นำตัวเอง ครอบครัวและชุมชนที่เธออาศัยอยู่ แม้ว่าภาพยนตร์บางเรื่องยังคงเสนอประเด็นที่ถูกกลบเกล็นในสังคม แต่ภาพยนตร์โดยรวมที่ถูกผลิตในช่วงทศวรรษ 1980-2010 มีเนื้อหาเกี่ยวกับศาสนา มีจริยธรรมมากขึ้นเมื่อเทียบเคียงกับยุคก่อนการฟื้นฟูศาสนาอิสลามในอินโดนีเซีย ซึ่งภาพยนตร์อาจเป็นสื่อกลางในการลดความรุนแรงที่เกิดขึ้นในสังคมได้โดยไม่ทันตั้งตัว

ความเข้าใจเกี่ยวกับบริบทของการฟื้นฟูศาสนาอิสลามเป็นสิ่งสำคัญ เพราะการฟื้นฟูเป็นหลักสำคัญที่จะทำให้ศาสนาอิสลามยังคงดำรงอยู่ต่อไปได้อย่างเหมาะสม และมีความยืดหยุ่นที่ทำให้ศาสนาอิสลามดำรงอยู่ได้ในปัจจุบัน การฟื้นฟูศาสนาอิสลามจึงพยายามสอดแทรกเนื้อหาการสอนทางศาสนาในความสัมพันธ์เชิงซ้อนของชนชั้น

ปัญญาชนและชนชั้นทางสังคม การฟื้นฟูศาสนาอิสลามจึงสัมพันธ์กับสังคมด้วย และจะต้องหาทางออกแก่ปัญหาที่เกิดขึ้นโดยรวม ไม่ใช่เพียงแค่ระดับปัจเจกบุคคลเท่านั้น ซึ่งเหล่าปัญญาชนได้พยายามที่จะใช้หลักคำสอนทางด้านศาสนามาเป็นตัวแก้ไขปัญหาให้กับทุกคน ภาพสังคมมุสลิม และการกระแสฟื้นฟูศาสนาอิสลามที่ปรากฏในภาพยนตร์ได้สร้างตัวนักแสดงนำผ่านบทที่ได้รับคำสอนทางศาสนาเป็นอย่างดี ซึ่งเป็นภาพยนตร์อิสลามแนวปัญญาชนที่ได้ใช้คำสอนต่างๆ ตามหลักศาสนาแก้ไข ปัญหาของสังคม และภาพเหล่านี้ได้กลายมาเป็นแม่แบบของรูปแบบสังคมชาวมุสลิมใน อินโดนีเซีย ทำให้เราเข้าใจถึงความเป็นพลเมืองของอินโดนีเซียในปัจจุบันได้อีกมิติหนึ่ง

การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองที่เกิดขึ้นในวงกว้างหลังจาก ปี 1998 เป็นช่วง สิ้นสุดยุคระเบียบใหม่ ซึ่งยุคนี้พยายามสร้างความเป็นหนึ่งเดียว ทำให้คนส่วนใหญ่ สูญเสียความคิดและทางเลือกในการแสดงออกในสิ่งที่ตนต้องการ โดยบังคับให้ทุกคน ต้องอยู่บนพื้นฐานเดียวกัน ทุกคนต้องอยู่ร่วมกันในอินโดนีเซียโดยใช้หลักปัญญาศีล การ นับถือศาสนาอิสลามเป็นสิ่งที่มีความหมายแล้วไม่ใช่เพียงจะปรากฏ เพราะในรัฐธรรมนูญเอง ได้รองรับและให้ความสำคัญต่อศาสนาอิสลามอยู่แล้ว แต่ถ้าดูในความเป็นจริงศาสนา อิสลามไม่ปรากฏอย่างจริงจังในสังคมอินโดนีเซีย ดังนั้นทุกอย่างที่ตัวละครใน ภาพยนตร์เรื่องต่างๆ นำเสนอแสดงให้เห็นถึงแม่แบบของมนุษย์ที่ไม่ใช่รูปแบบเฉพาะ สามารถแสดงให้เห็นถึงการปรากฏความคิดแบบอิสลามในอินโดนีเซียที่เป็นข้อเท็จจริง ทางประวัติศาสตร์ที่ปัจเจกบุคคลสามารถเดินตามได้ ตัวละครที่นำเสนอรูปแบบของ มนุษย์ที่ทันสมัย มีเหตุผล ตัวละครพยายามสร้างให้การฟื้นฟูศาสนาอิสลามอยู่ร่วมกับ ประวัติศาสตร์ของอินโดนีเซียได้ การฟื้นฟูศาสนาอิสลามพยายามให้สร้างความหมาย ผ่านการตีความใหม่ในเรื่องคำสอนและเรื่องความสัมพันธ์ทางสังคม เพื่อสร้างรูปแบบ ให้พลเมืองสามารถอยู่ร่วมกันได้ในสังคมปัจจุบัน

ปัจจัยที่ส่งผลต่อสัมพันธ์บทของภาพยนตร์ในอินโดนีเซีย ทศวรรษ 1980- 2010 นั้นเป็นผลสืบเนื่องมาจากระบบของการเมืองการปกครองที่เปลี่ยนแปลงไปในแต่ละยุคสมัยที่ถ่ายทอดผ่านสื่อภาพยนตร์ ถึงแม้ว่าประเทศอินโดนีเซียจะเป็นประเทศที่มี ประชากรชาวมุสลิมมากที่สุดในโลก แต่เชื่อว่าในประวัติศาสตร์แห่งชาติจะให้คุณค่ากับ

ความเป็นอิสลามมาอย่างยาวนาน คุณค่าของศาสนาอิสลามที่มีในอินโดนีเซียมีลักษณะเฉพาะตัวที่แตกต่างจากที่อื่นๆ เพราะอินโดนีเซียเป็นประเทศที่อยู่ร่วมกันท่ามกลางความหลากหลาย และก่อให้เกิดอุดมการณ์ความเชื่อที่แตกต่างกันมากมาย โดยเฉพาะอุดมการณ์และความเชื่อทางศาสนา ทั้งนี้อุดมการณ์และความเชื่อต่างๆ จะเกี่ยวพันอยู่กับระบบการเมืองในแต่ละช่วงของประวัติศาสตร์อินโดนีเซีย

การเปลี่ยนแปลงในระบบการเมืองที่ชัดเจนมากในช่วงยุคระเบียบใหม่ ซึ่งอยู่ในระบบการเมืองแบบปิด ทำให้ผู้กำกับภาพยนตร์หลายคนไม่กล้าที่จะเผยความคิดเห็นตัวเองให้มีอิสระมากพอในการผลิตภาพยนตร์ และในยุคนี้ไม่ได้ให้ค่ากับศาสนาอิสลาม ภาพยนตร์ที่ผลิตออกมาจึงไม่มีเนื้อหาของศาสนาอิสลาม

จนกระทั่งปลายทศวรรษ 1980 ที่ดูเหมือนว่าจะถึงจุดสิ้นสุดของยุคระเบียบใหม่ตัวของซูฮาร์โตจึงเริ่มผ่อนปรนและหันเข้าหากลุ่มอิสลามมากขึ้น ทำให้เริ่มมีภาพยนตร์ที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับศาสนาอิสลามเกิดขึ้น ประกอบกับในช่วงนั้นมีกระแสฟื้นฟูศาสนาอิสลามเข้ามา ทำให้เหล่าผู้กำกับภาพยนตร์เริ่มเสนอประเด็นศาสนาอิสลามมากขึ้น จนกระทั่งสิ้นสุดยุคระเบียบใหม่และก้าวสู่ยุคปฏิรูป อุตสาหกรรมภาพยนตร์จึงมีอิสระมากขึ้นในการผลิตภาพยนตร์แนวทางต่างๆ ในบริบทการพัฒนาอิสลามที่แทรกตัวอยู่ในภาพยนตร์นั้น เกิดขึ้นหลังจากการสิ้นสุดการปกครองของซูฮาร์โตที่นำมาซึ่งการเปลี่ยนแปลงของสังคมความเป็นอิสลามมีการปะทะกันระหว่างความคิดเสรีนิยม และสมัยใหม่กับพระคัมภีร์และพื้นฐาน การปรากฏตัวของมูมมิงที่ตรงกันข้ามนี้เป็นสิ่งใหม่ที่ชาวมุสลิมในอินโดนีเซียต้องทำความเข้าใจ อย่างไรก็ตามสิ่งที่เกี่ยวข้องเนื่องกับการเปลี่ยนแปลงคือ การเติบโตของทุนการศึกษาของมุสลิมในท้องถิ่นที่เน้นคำสอนของศาสนาอิสลามผ่านประวัติศาสตร์ และการเคลื่อนไหวเพื่อนำไปสู่การเปลี่ยนไปสู่อิสลามโดยมีจุดประสงค์ในการเผยแพร่ศาสนา

ปัจจัยการฟื้นฟูศาสนาอิสลามผ่านกระบวนการอิสลามานาวัตรเป็นปัจจัยหนึ่ง ที่ส่งผลต่อระบบการผลิตภาพยนตร์ของอินโดนีเซียในช่วงทศวรรษ 1980-2010 เนื่องจากกระแสการฟื้นฟูศาสนาอิสลามก่อให้เกิดการเคลื่อนไหวของกลุ่มมุสลิมที่เรียกว่า “ขบวนการตะวะฮ์” โดยมีความพยายามเรียกร้อง เชิญชวนให้คนเข้าร่วม

ศาสนาอิสลาม ซึ่งขบวนการตะวะฮมีอิทธิพลอย่างมากในการเผยแพร่ศาสนาตาม กระแสการฟื้นฟูศาสนาอิสลามสมัยใหม่ เมื่อปัญญาชนมุสลิมได้เดินทางไปเรียนต่อยัง ตะวันออกกลางและกลับมาอินโดนีเซียได้นำแนวคิดในการฟื้นฟูศาสนาอิสลามาสู่ ศาสตร์แขนงต่างๆ สื่อภาพยนตร์เองได้รับอิทธิพลนี้เช่นเดียวกัน เพราะการวางโครง เรื่องมีลักษณะที่มีความทันสมัยและสอดคล้องกับการเสนอแนวทางการปฏิบัติตัวอย่าง เครื่องคิดผ่านตัวละคร ดังนั้นปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อสัมพันธ์ของภาพยนตร์อินโดนีเซีย ช่วงทศวรรษ 1980-2010 คือปัจจัยทางด้านการเมือง การปกครอง ปัจจัยการฟื้นฟู ศาสนาอิสลาม ปัจจัยของผู้กำกับภาพยนตร์ที่มีความพยายามสร้างสรรค์ผลงานใหม่ๆ สู่ สายตาผู้ชม

References

- Abdullah, A. (2001). Muhammadiyah's experience in promoting civil society on the eve of the 21st century. *Islam and Civil Society in Southeast Asia*. Singapore: institute of Southeast Asian Studies, 43-56.
- Arimbi, D. A. (2009). *Reading contemporary Indonesian muslim women writers: representation, identity and religion of muslim women in Indonesian fiction*.
- Bramantyo, H. (2008). *Ayat-Ayat Cinta*. [Film]. Indonesia: Dhamoo Punjabi.
- Bramantyo, H. (2009). *Ketika Cinta Bertasbih*. [Film]. Indonesia: Chand Parwez Servia.
- Bramantyo, H. (2009). *Perempuan Berkalung Sorban*. [Film]. Indonesia: Chand Parwez Servia.
- Clark, M. (2004). Masculinities and symbolic violence in recent Indonesian Cinema. *Journal of Southeast Asian Studies*, 35(1), 113-131.

- Federspiel, H. M. (1970). The Muhammadiyah: a study of an orthodox Islamic movement in Indonesia. *Indonesia*, 10(11), 57-79.
- Hanan, D. (2010). Innovation and tradition in Indonesian cinema. *Third Text*, 24(1), 107-121.
- Hasanal-Turabi, (1987). *The Renewal of Islamic Thinking (Tajdid al-Fikr al-Islam)*. Jeddah, Saudi Arabia: Al-DaralSu'udiyalial-Nashrwaal-Tawzi'.
- Hayimasae, N. (2008). *Jak "Haramayn" Soo "Usakanay" Islamaphiwatont Phan Sathaban Kansueksa Islam Ton Satawat Thi (The Islamic world and Muslims in Southeast Asia)* [From "Haramay" to "Southeast Asia": Islamapiwat through the early 20th century Islamic educational institutions]. Bangkok: The Foundation for the Promotion of Social Sciences and Humanities Textbooks Projects.
- Heeren, K. V. (2007). Return of the Kyai: representations of horror, commerce, and censorship in post-Suharto Indonesian film and television. *Inter-Asia Cultural Studies*, 8(2), 211-226.
- Hefner, R. W. & Zaman, M. Q. (2007). *Schooling Islam: The culture and politics of modern Muslim Education*. NJ: Princeton University Press.
- Heider, K. G. (1991). *Indonesian cinema: National culture on screen*. NY: University of Hawaii Press.
- Imanjaya, E. (2009). The other side of Indonesia: New Order's Indonesian exploitation cinema as cult films. *Colloquy*, 18(9), 143-59.
- Kaushik, S. N. (1993). *Politics of Islamization in Pakistan: A study of Zia regime* (Vol. 29). South Asia Books.

- Liow, J. C. (2008). *The politics of Indonesia-Malaysia relation*. London: England.
- Loetphaiboonsiri, S. (2006). "GIE" nang in do thi naksueksa thai mai khuan phlat ["GIE" Indo movies that Thai students should not miss]. Retrieved from <https://prachatai.com/node>.
- Mahayana, M. S. (2007). *Ekstrinsikalitas Sastra Indonesia*. PT RajaGrafindo Persada.
- Marddent, A. (2017). The concept of islamic feminism: a review. *The Thammasat journal of history*, 4(1), 65-113.
- Naamsirilert, S. (2013). *Islamization of islamic television drama in Thailand*. (Master's thesis, Chulalongkorn University). Retrieved from <http://cuir.car.chula.ac.th/handle/123456789/43206>
- Naamsirilert, S. (2013). *Itsalamanuwat lakhon thorathat Islam nai prathet Thai*. (Witthayaniphon maha ban thit, Chulalongkon mahawitthayalai)
- Palmier, L. H. (1954). Islam in Indonesia: The Muhammadiyah after independence. *Pacific Affairs*, 27(3), 255-263.
- Phueaksom, D. (2012). *Prawattisat Indonisia rat charit bon muko khwampen samaimai baep ananikhom lae satharanarat haeng khwam lak lay* [History of Indonesia: the archipelago state colonial modernity and republic of diversity]. Bangkok: Muang Boran.
- Rani, M. Z. A. (2012). Islam, Romance and Popular Taste in Indonesia: A textual analysis of Ayat ayat cinta by Habiburrahman El-Shirazy and Syahadat cinta by Taufiqurrahman Al-Azizy. *Indonesia and the Malay World*, 40(116), 59-73.

- Sasono, E. (2007). *Kandang dan gelanggang: sinema Asia Tenggara kontemporer*. Kalam [kerjasama dengan] Hivos.
- Sasono, E. (2011). Muslim Sosial dan Pembaharuan Islam dalam Beberapa Film Indonesia. *Komunitas Salihara*, 9, 1-15.
- Sasono, E., Imanjaya, E., Ismail, I. A., & Darmawan, H. (2011). Menjegal film Indonesia; Pemetaan ekonomi politik industri film Indonesia. *Jakarta: Rumah Film Indonesia & Yayasan Tifa*.
- Sen, K. & Hill, T. D. (2012). *Media, culture and politics in Indonesia*. England: Oxford University Press.
- Sen, K. (1993). *Politics of melodrama in Indonesian cinema*. In *Melodrama and Asian cinema*. Cambridge, England: Cambridge: University Press.
- Sinthuphan, J. (2017). *Tai ngao Ka'bah satsana chat lae atta lak Indonisia* [Under the shadow of the Ka'bah: religion, nation, and Indonesian identity]. Retrieved from <https://scn.ncath.org/articles/in-the-shadow-of-kabah/>
- Siti Rugayah, T. (2012). The Islamic Value in Malaysian Television Drama on Channel 1. *Advances in Natural and Applied Sciences*, 6(4), 552-560.
- Songprasert, P. (2004). *Indonesia: adit lae patchuban* [Indonesia: past and present]. Bangkok: Chulalongkorn University.
- Sucharittanarak, W. (1999). *Economic and political development Indonesia*. Bangkok: Khrongkan Chat Phim Khopfai.